

Universita Karlova v Praze

Filosofická fakulta

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Bakalářská práce

Kristina Andělová

Imaginární vnější svět: Obraz „Západu“ v československé společnosti v období přestavby

Imaginary Elsewhere: The "West" in Czechoslovakian society in the time of Perestroika

Praha 2011

Vedoucí práce: PhDr. Michal Pullmann, PhD.

Poděkování: Ráda bych poděkovala vedoucímu mé práce PhDr. Michalu Pullmannovi, Ph.D. za odborné vedení, dodání odvahy ke zpracování tématu a inspirující kritiku.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 28. července 2011

podpis:

Obsah

1. Úvod	6
1.1. Uvedení do problému	6
1.2. Literatura a prameny	7
1.3. Pojem „Západ“	10
1.4. Západ a české myšlení	11
1.5. Struktura práce	13
2. Západ v komunistickém Československu	15
3. Obraz Západu v období přestavby	21
3.1. Kontakt se Západem	23
3.1.1. Zahraniční rozhlas	24
3.1.2. Cesty na Západ	28
3.2. Hudební produkce	31
3.3. Napodobování a „domestifikace“	36
3.4. Západ jako svět materiálního dostatku	39
3.5. „Tržiště senzací“	43
3.6. Politická kultura, „nemateriální“ aspekty západního života	45
3.7. Západ jako negativní vzor	51
3.7.1. Militarizace společnosti a jaderné zbrojení	52
3.7.2. Drogová problematika a AIDS	53
3.7.3. Kriminalita a násilí	55
3.7.4. Nezaměstnanost	56
4. Závěr	60
Summary	63
Prameny a literatura	64

Použité zkratky

BBC.....	British Broadcasting Corporation
ČSSR.....	Československá socialistická republika
KSČ.....	Komunistická strana Československa
KSSS.....	Komunistická strana Sovětského Svazu
SSM.....	Socialistický svaz mládeže
USA.....	United States of America

1. Úvod

1.1. Uvedení do problému

Tématem práce je obraz Západu v českém prostředí v období tzv. perestrojky. Práce je pojata jako sonda do daného období, která si klade za úkol nastínit různé pohledy československé společnosti na Západ v osmdesátých letech a ukázat jaké představy o západním světě měli lidé v Československu v druhé polovině osmdesátých let. Pokouší se ukázat, že i navzdory oficiální ideologii a cenzurním snahám, které svazovaly a omezovaly informační možnosti o světě „za železnou oponou“, si mohli obyvatelé Československa utvořit vlastní, poměrně jasnou představu o Západu. Zdrojů, v nichž lidé mohli čerpat informace o životě a dění na Západě, bylo hned několik. Jednak k tomu sloužily oficiální sdělovací prostředky, které, i když nabízely autoritativně pouze jeden výkladový model, poskytovaly poměrně bohatý informační zdroj o západním životním stylu a politické kultuře. Zároveň existovaly i neoficiální informační kanály, které formovaly mínění české veřejnosti o životě na Západě. Mezi ně patřila především vysílání rádií Svobodná Evropa a Hlas Ameriky, televizní programy rakouské televize, které mohli sledovat obyvatelé pohraničních oblastí nebo rádiová vysílání, která měli možnost lidé „chytat“ na určitých vlnových délkách, nejlépe v pohraničí.¹ Jinou možností pro styk se západním světem představovala exilová a samizdatová literatura, ve které bylo možno se dozvědět mnoho „zakázaných“ informací. Tento kontakt představovaly i časopisy a noviny, které sem byly ilegálně přiváženy ze Západu. Zprávy o tamním dění získávali lidé například i od svých příbuzných či přátel žijících v pohraničí a některým se podařilo jednou či vícekrát na Západ vycestovat a mohli tak přímo konfrontovat názor prezentovaný v československých médiích se západní realitou. Československo nebylo, i díky své „nejzápadnější“ geografické poloze uvnitř východního bloku, uzavřenou nepropustnou bublinou, kde by lidé žili zcela odříznuti od jiných informací než těch, která byla oficiálně prezentována. Ne vždy sice bylo jednoduché se ke všem zmiňovaným informacím dostat, ale jak se pokusím ukázat, velká část obyvatelstva tyto informace nějakým způsobem sdílela.

¹ Více TOMEK, Prokop, *Rušení zahraničního rozhlasového vysílání pro Československo*, in: TÁBORSKÝ, Jan (ed.), *Securitas Imperii. Sborník k problematice zahraničních vztahů čs. komunistického režimu*, Praha 2002

Cílem práce je tedy analyzovat způsoby, jimiž lidé vytvářeli a reprodukovali představu o západní společnosti, jaké k tomu měli artikulační nástroje a jak se tyto obrazy a pojmy vyvíjely v čase. Na základě těchto poznatků se práce pokouší ukázat, jak v druhé polovině osmdesátých let představa Západu působila ve společnosti. Západ byl jednak objektem fascinace a obdivu, jednak nástrojem k artikulaci nespokojenosti s existujícími společenskými problémy socialistické diktatury, zároveň působil i jako negativní vzor, který měl stvrzovat společenské uspořádání, které právě v období perestrojky ztrácelo svoji legitimitu.

1.2. Literatura a prameny

Literatury o období normalizace a přestavby je poměrně málo. Nové poznatky se soustřeďují především do dílčích studií. K základním přehledovým textům o období normalizace v Československu patří práce Milana Otáhal, především monografie *Opozice, moc, společnost. Příspěvek k dějinám „normalizace“* a také přehledová práce o stavu bádání z roku 2002 *Normalizace 1969 – 1989: příspěvek ke stavu bádání*.² Velká část prací o tomto období se věnuje disidentským a opozičním hnutím³, neoficiálním činnostem či mládežnickým aktivitám⁴. Většina těchto prací, které jako první přinášely důležitá svědectví o životě v pozdní fázi socialistické diktatury, staví na předpokladu „binárního socialismu“⁵, vykreslujícím období komunistické vlády na pozadí schematických dvojic dobra a zla. Takovéto přísné dělení sice umožňuje srozumitelně a jasně rozdat jednotlivé role, má však nevýhodu v tom, že nedává prostor pro vysvětlení komplikovaných a ambivalentních postojů a názorů tehdejší společnosti, které nelze jednoduše zařadit do takto jasně vymezených kategorií. Tento přístup se jako první v českém prostředí snaží systematicky překonat nedávno vydaná práce Michala Pullmanna *Konec experimentu, přestavba a pád komunismu*

² Milan OTÁHAL, *Opozice, moc, společnost. Příspěvek k dějinám „normalizace“*, Praha, 1994; Milan OTÁHAL, *Normalizace 1969 – 1989: příspěvek ke stavu bádání*, Praha, 2002

³ Petr BLAŽEK (ed.), *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968 – 1989*, Praha 2005; Barbara J. FALK, *The Dilemmas of Dissidence in East-Central Europe*, Toronto, 2003; Marta Edith HOLEČKOVÁ, *Cesty českého katolického samizdatu 80. let*, Praha, 2009; Jaroslav PAŽOUT (ed.): *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných. Politická perzekuce, opozice a nezávislé aktivity v Československu v letech 1978-1989. Sborník grantového projektu*, Praha 2008,

⁴ ALAN, Josef (ed.), *Alternativní kultura. Příběh české společnosti 1945 – 1989*, Praha 2001; BLAŽEK, Petr, LAUBE, Roman, POSPÍŠIL, Filip, *Lenonova zeď v Praze. Neformální shromáždění mládeže na Kampě 1980-198*, Praha 2003; VANĚK, Miroslav (ed.). *Ostrůvky svobody. Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*, Praha 2002

⁵ Více Alexei YURCHAK, *Everything Was Forever, Until It Was No More. The Last Soviet Generation*, Princeton, 2006, s.4-8

v Československu.⁶ Podobným směrem se ubírá i současný výzkum populární kultury a každodennosti.⁷

Významnou součástí bádání o normalizaci jsou publikace, které se opírají o rozhovory a životopisná vyprávění. Metoda orální historie se v poslední době stává stále častěji využívaným a vhodným výzkumným postupem pro historickou rekonstrukci: zaměřuje se na individuum, osobní zkušenosti, subjektivní prožívání dějin a jejich význam pro jedince, na mikrohistorii, kterou tvoří bezejmenní příslušníci abstraktních kolektivů.⁸ Přináší tak nový rozměr do historického bádání, protože proti jiným historickým přístupům zohledňuje tzv. malé dějiny a osobní prožitky jedince a „mlčící většiny“. Proto se také někdy v souvislosti s touto metodou mluví o tzv. „demokratizaci dějin“.^{9 10}

V práci jsou extenzivněji využity dvě publikace vydané na základě postupů metody orální historie. První z nich je soubor životopisných vyprávění *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny*, kterou editoval Miroslav Vaněk¹¹. Jedná se o čtyřicet rozhovorů s příslušníky dělnických profesí a inteligence, kteří vyprávějí své životní příběhy, které žili v období komunistické diktatury. Druhou je pak kniha *Sto studentských revolucí*, kterou rovněž uspořádal Miroslav Vaněk, v tomto případě spolu s Milanem Otáhallem.¹² Kniha se věnuje analýze sta rozhovorů, které probíhaly s lidmi, kteří se účastnili studentských demonstrací během listopadu 1989. Část knihy tvoří i 65 samostatných rozhovorů. Ty nejsou vedeny jen o samotné listopadové události, ale také o zázemí, z kterého mladí lidé pocházeli a o jejich zájem o politické a kulturní dění, ať domácí, tak i to světové.

⁶ Michal PULLMANN, *Konec Experimentu*, Praha, 2011

⁷ Současný výzkum populární kultury během normalizace zaštiťuje Centrum pro studium populární kultury (<http://centreforthehistoryofpopularculture.blogspot.com>). Z publikací jsou to například: Petr, BÍLEK (ed.), *James Bond a major Zeman. Ideologizující vzorce vyprávění*, Praha 2007 nebo Paulina, BREN, *The Greengrocer and His TV: The Culture of Communism After the 1968 Prague Spring*, Ithaca, 2010; Tereza HADRAVOVÁ – Přemysl MARTINEK (ed.), *Normalizace - Sborník prací a rozhovorů pro Sokolovský filmový seminář*, Loket, 2006; Ke každodennosti například: BREN, Paulina, *Weekend Getaways. The Chata, the Tramp and the Politics of private life in Post-1968 Czechoslovakia*. in: CROWLEY, David, REID, Susan (ed.), *Socialist Spaces. Sites of Everyday Life in the Eastern Bloc*, Oxford, 2002

⁸ Milan OTÁHAL, Miroslav VANĚK, *Sto studentských revolucí*, Praha, 1999, s 32

⁹ VANĚK, Miroslav a kol., *Orální historie. Metodické a "technické" postupy*, Olomouc, 2003, s. 6.

¹⁰ Samozřejmě, že i tato metoda má své limity a mezi historiky se vedou diskuze o legitimitě orálně-historického přístupu, především o problematice retrospektivního vyprávění, které může být často formováno současným kolektivním pohledem na minulost. Vedle využití jiných pramenů osobní povahy (např. dopisy či deníky), je tak metoda orální historie často jediný způsob, jak zjistit osobní motivace a každodenní prožitky oné „mlčící většiny“ a tím objasnit mnoho sporných otázek, které nedávná minulost vyvolává.

¹¹ Miloslav VANĚK ed., *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*, Praha, 2006

¹² Milan OTÁHAL, Miroslav VANĚK, *Sto studentských revolucí*, Praha 1999

Obrazem Západu během normalizace se systematicky žádná publikace v českém prostředí dosud nezabývala. Velmi podnětná je však v tomto ohledu studie Pavla Mückeho „*Před oponou za oponou...*“ aneb obraz cizinců a cizích zemí, zabývající se tím, jak lidé během sedmdesátých a osmdesátých let vnímali cizí prvky – zejména zkušenosti ze zahraničí – v českém prostředí. Nezaměřuje se však pouze na západní aspekty, nýbrž zohledňuje například i vnímání Sovětského svazu či cestování do jiných zemí východního bloku, vnímání cizinců v české zemi či „objevování cizího“ po roce 1989.¹³

Významným dílem, které výrazně ovlivnilo koncipování této práce je obšírně diskutovaná kniha rusko-amerického antropologa Alexeie Yurchaka *Everything Was Forever Until It Was No More: The Last Soviet Generation*¹⁴, která se snaží překonat již zmíněný „binární“ přístup ke studiu komunistické diktatury a ukazuje, jak se pod „hegemonií formy“ rozvíjely různé způsoby společenského chování, které nemusely vždy podporovat oficiální postoje. Pro tuto práci je zde klíčová kapitola *Imaginary West*, která popisuje specifický fenomén přejímání západních symbolů a způsobů chování a jejich následné „domestifikace“, kdy se často původní význam zcela ztrácel a v jiném kontextu se v ideologickém diskursu vytvářel nový, který měl silnější integrační funkci než původní ideologické významy.

Hlavní písemný pramen, o němž se opírá analýza recepce západního svět a v Československu, představuje oficiální týdeník Svazu socialistické mládeže *Mladý Svět*. Tento časopis byl vydáván již od roku 1959, největší popularity však dosáhl až v období normalizace, kdy se řadil k jednomu z „nejliberálnějších“ periodik. Právě díky své otevřenosti a zejména tomu, že to nebyl časopis, který by se zabýval primárně politickými tématy (kde se ve většině případů přejímala jasně daná šablona pro výklad událostí), ale tematizovaly se zde různé aktivity mládeže, často do té doby ve společnosti málo známé. Přesto, nebo snad právě proto, zaujímal časopis do jisté míry nonkonformní a kritické postoje vůči československému autoritativnímu systému, které autoři manifestovali (jak se pokusím ukázat) na zdánlivě nepolitických tématech jako byla například hudba, sport či móda. Konkrétním předmětem analytického zájmu jsou v této práci „přestavbové“ ročníky z let 1985-1989.

V práci kombinuji analýzu různých prameny. Převážně jde o časopis *Mladý svět*, dále zmíněné orálně-historické soubory rozhovorů a v kapitole o hudbě pracuji s článkem Kryštofa

¹³ Pavel MÜCKE, „Před oponou za oponou...“ aneb obraz cizinců a cizích zemí, in: Miloslav VANĚK ed., *Obyčejní lidé...?! .Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*, Praha, 2006, s.162-211

¹⁴ Alexei YURCHAK, *Everything Was Forever, Until It Was No More. The Last Soviet Generation*, Princeton, 2006

Krýzla „Nová“ vlna se starým obsahem¹⁵. Kombinace více druhů pramenů sice může narážet na různá úskalí a v konečném důsledku někdy i vytvářet dojem jisté „nesourodosti“. Kombinování různých druhů pramenů je však pro koncipování práce tohoto typu o to důležitější, že obraz Západu nebyl vytvářen pouze mediálním zprostředkováním, nýbrž odrážel osobní zkušenosti, poslech zahraničních médií či zprostředkované cestovní informace. Tyto osobní zkušenosti hrály v mínění o Západu často důležitější roli než informace získané v tisku. Proto práce nenahlíží na Západ pouze z jedné perspektivy. Její snahou je poskytnout co nejucelenější představu, jakým způsobem si lidé utvářeli mínění o západním světě.

1.3. Pojem „Západ“

Nejprve je zapotřebí vymežit to, co rozumím v této práci pod pojem Západ. Západ zde nepředstavuje jen geografický pojem, území zeměpisně západně od Československa, nýbrž se jedná o jakýsi imaginární prostor, jemuž společnost přisuzovala specifické symboly a významy. Ty přitom mohly být rozdílné jak diachronně, tak synchronně. Západ v tomto pojetí nemá nějakou vlastní geografickou identitu, neboť nemá žádné konsensuální hranice, je vymezen spíše kulturně a politicky než geograficky. Obtíže při geografickém uchopení a politické podmíněnosti pojmu Západ může demonstrovat třeba chápání Vídně (někdy dokonce i Athén) jako Západu, stejně jako východního Berlína jako Východu, tedy měst, které jsou zeměpisně od Prahy pravým opakem. Západ jako imaginární prostor byl tedy spíše kulturně-politickou kategorií, formou, která získávala různé obsahy, podle toho, kdo je do ní „naléval“.¹⁶

Ve společnostech státního socialismu se obraz Západu vždy vyznačoval poměrně vysokou mírou ambivalence. Na straně jedné byl Západ prostorem, do něhož mohly být symbolicky vytěšněny negativní společenské a politické jevy – jakožto „negativní fólie“ měl oficiální obraz zlého Západu, plného životní nejistoty, kriminality a vykořisťování, ujišťovat o správnosti nastoupené cesty „budování socialismu“. Součástí veřejného prostoru však byly také, na straně druhé, zcela opačné výjevy – neskrývané projevy obdivu k módním trendům inspirovaným západní masovou kulturou (filmy, hudba) nebo závislost na západní módě

¹⁵ KRÝZL, Kryštof (smyšlený autor), „Nová“ vlna se starým obsahem.

<<http://www.ceskatelevize.cz/specialy/bigbit/dopluky/nvlnasestobsahem/nvlnasestobsahem.php>>. Původně publikováno v časopisu Tribuna, č. 12/1983

¹⁶ Kulturní konstrukcí prostoru se zabývají například symbolicko-geografické přístupy. Mezi základní díla tohoto směru patří například: Edward W. SAID, *Orientalismus*, Praha, 2006 nebo Maria TODOROVA, *Imagining the Balkan*, Oxford, 1997

v oblékání. Nebyla to ovšem jen fascinace konzumními komoditami západního světa, ale i obdiv k mnoha nemateriálním aspektům (svoboda tisku, pohybu; ekologické, feministické, mírové hnutí, demokracie a podob.). Západ se stal postupně čímsi mystickým (což neznamena, jak ukážeme, že by vymizely jeho negativní rysy) – byl zároveň „známý a nedosažitelný, reálný i abstraktní, pozemský a exotický“¹⁷; tato ambivalence a nedosažitelnost ho proměňovala v tajemný a snový svět, kam se namísto zla mohl naopak projektovat příslib štěstí.

Západ byl sice vnímán jako „imaginární vnější svět“, nicméně tento imaginární svět (a spolu s ním spojené různé formy společenského jednání) se stal neoddělitelným a konstitutivním prvkem československé socialistické reality. Jde tedy o specifickou „diskursivní formaci“¹⁸, soubor postojů, pojmů, modalit a tematických voleb, které spolu koexistovaly v určité historické době a obsahovaly konkrétní témata (životní nejistotu, chudobu či kriminalitu na straně jedné, stejně jako módu, hudbu či svobodu na straně druhé), nicméně nemusely vytvářet jeden ucelený konkrétní diskurs kolem daného tématu (Západ), ani vůči němu nebyly limitovány nějakým „společným porozuměním“ a jednotným chápáním.¹⁹ Západ tak představoval prostor, který zaujímal vůči československé realitě obě pozice – externí, ve formě místa, kam se buď vytěšňovalo společenské zlo; nebo představoval onen „snový svět“, kam se mohlo promítnout mnoho společenských nenaplněných tužeb. Zároveň zaujímal i interní pozici ve formě konstitutivního prvku československé skutečnosti, který vytvářel nové formy společenského jednání.

Obraz druhého je součástí potvrzování vlastní identity. Tento obraz přitom nemusí být homogenní, nemusí se stát ani stereotypem a část prezentovaných názorů se dokonce může běžně cirkulujícím stereotypům zcela vymykat. Zrcadlí tedy spíše názor svého autora a vypovídá o něm často více než o zobrazovaném jevu.²⁰

1.4. Západ a české myšlení

Jak již jsem výše zmínila, k pochopení vztahu české společnosti k Západu je třeba poukázat na dlouhodobější linie v českém myšlení. Hledání vlastní pozice v středoevropském prostoru

¹⁷ Alexei YURCHAK, *Everything Was Forever, Until It Was No More. The Last Soviet Generation*, Princeton, 2006, s. 159

¹⁸ Tamtéž s. 161-162

¹⁹ Tamtéž s. 162

²⁰ Lud'a KLAUSÁKOVÁ, *Obraz druhého nebo stereotyp*, Lud'a Klusáková (ed.), *Obraz druhého v historické perspektivě*, Praha 1997, s. 7-12

se odráželo v českém myšlení prakticky od počátků ujasňování si vlastní identity, tedy od prvních okamžiků utváření českého národního hnutí. Problém polohy českého prostoru, oscilace mezi Východem a Západem, byla ovšem otázkou spíše politickou než geografickou a měla své kulturní kontexty. Komplikovanost vlastního sebe-umístění, souvisela s historickým vývojem jazykově slovanských obyvatel, kteří ovšem v geografickém prostoru střední Evropy cítili po staletí kulturní i politickou příslušnost k západnímu germánskému prostoru, ať už to bylo jejich čtyřistaleté politické sepětí s habsburským dvorem nebo kulturní vzorce, které se utvářely ve vzájemném působení s početným německy mluvícím obyvatelstvem žijícím na českém území. Až do konce 18. století však jazyková odlišnost nebyla akcentována. Vlastní identifikace se nezakládala na příslušnosti k etnicky definovanému celku (i když vědomí jazykové odlišnosti jistě existovalo), ale převážně na příslušnosti k politickému útvaru (všichni byli poddaní jednoho panovníka), případně na příslušnosti k společenské vrstvě, společnému vyznání či regionu.

Toto sebe-chápání se začalo měnit v době, kdy se začalo utvářet českého národního hnutí, které postupem času sledovalo cíl vyšší míry politické autonomie. Započal tak složitý proces vytváření a konstruování národních dějin, které měly za úkol přispět k legitimitě nově vznikajícího politického celku. Toto nové sebe-umístění, nově nabyté vědomí vlastní jedinečnosti, a s tím spojené vědomí dvou odlišných celků na Západě a Východě, spolu se zmíněnými „germánsko-slovanskými“ specifiky českého prostoru a procesem vytváření nového příběhu přinášelo myšlenku jakési středovosti tohoto území, která se v českém myšlení bude znovu a znovu až do současnosti reprodukovat a často bude fungovat spíš jako politikum než nějaká fundovaná analýza polohy českých zemí v rámci Evropy.

Problém polohy českých zemí by šel jistě dobře sledovat i na debatách o střední Evropě²¹, do nichž se promítala neochota či neschopnost plně se identifikovat s jedním nebo druhým celkem. Již František Palacký mluvil o tom, že „Čechy jsou srdcem a středem Evropy“ a tento pocit středovosti, uchvácení nejdůležitějšího bodu celého kontinentu se stal od dob obrozeneckých klasickou výbavou české národní ideologie. Střed jakoby zaručoval vyšší hodnotu, slučování protichůdných kvalit v ideálním výběru i poměru, dovoloval přemístit Čechy z opomíjené periferie do prestižního postavení v ohnisku veškerého dějinného i kulturního dění.²² Myšlenka této „středovosti“, pozice „mezi“ a s tím spojené jisté

²¹ Nejvýznamnějšími českými představiteli těchto debat v českém prostředí jsou např. František Palacký, Tomáš G. Masaryk, Karel Kosík nebo Milan Kundera. Více k tomuto tématu např. in: Jiří TRÁVNÍČEK (ed.), *V kleštích dějin. Střední Evropa jako pojem a jako problém.*, Brno, 2009

²² Vladimír Macura, *Zápasy o střed*, in: Jiří TRÁVNÍČEK (ed.), *V kleštích dějin. Střední Evropa jako pojem a jako problém.*, Brno, 2009, s.87

jedinečnosti českého národa se bude v českém myšlení reprodukovat v jistých obměnách až do současnosti. Je to způsob myšlení, který se snaží vytvořit takovou politickou tradici, která by odpovídala již zmíněnému středovému postavení a integrovala by do sebe oba kulturní vlivy. Tento způsob uvažování se tak táhne jak červená nit českými dějinami od českého austroslavismu, přes prvorepublikové chápání Československa jako „ostrůvku demokracie“, most mezi Východem a Západem“ za třetí republiky, specifickou „třetí cestu“ demokratického socialismu koncem šedesátých let až po moderní euroskepticismus. Cílem práce ovšem není zkoumat problém české, resp. československé lokalizace a s tím spojené diskuse, ale obraz Západu, jakým způsobem česká společnost o Západu uvažovala, co si do něj promítala, jak sebe sama vůči tomuto celku chápala, jak představa Západu ovlivňovala společenské chování a jestli vůbec lze hovořit o nějaké „jednotné“ společenské představě. Fakt, že se české myšlení nedokáže jednoznačně identifikovat ani s Východem, ani se Západem (ale zároveň cítí jistou příslušnost k oběma celkům), že se snaží nalézat v rámci Evropy vlastní pozice a vytvářet vlastní geopolitické koncepty, je nezbytný pro pochopení českého vztahu k západní Evropě, netýká se však pouze českého myšlení.²³

1.5. Struktura práce

První část práce tvoří stručné shrnutí toho, jakým způsobem se vyvíjel obraz Západu v československé společnosti od konce 2. světové války do roku 1968. Pokouším se zde představit hlavní společenské představy o Západu (vzhledem k nevelkému rozsahu lze postihnout jen základní a převažující jevy). Zároveň se snažím ukázat specifický paradox ve vztahu vůči Západu, charakteristický pro celé období komunistické diktatury, spočívající v přisuzování odlišných významů jedné formě chování. Tento fakt postupně začal vyvolávat ambivalentní vztah české společnosti k západnímu světu.

Druhá část práce se zabývá obrazem Západu v období perestrojky. Nejprve se zaměřuje na poznatky získané na základě orálně-historických studií. Snažím se zde představit „žité“ představy o Západě, které sdíleli lidé z různých společenských skupin. Jakým způsobem a v jaké podobě jim do jejich životů „Západ“ vstupoval a jaké si vůči němu vytvářeli hodnotové postoje. Popisuji zde o jistý typ „reálného“ kontaktu se Západem, který představoval

²³ Koncepty střední Evropy nejsou záležitostí pouze českého myšlení. Pocity „středovosti“ jsou záležitostí německého, polského, maďarského či rakouského myšlení a většinou v sobě nesou neschopnost se identifikovat se západní ani východní Evropou a integraci obou „kulturních vlivů“.

převážně poslech zahraničních médií, vlastní zkušenosti s cestováním na Západ či informace od přátel a příbuzných.

Vlastní podkapitolu věnuju hudební produkci, kterou zasáhla „vlna Západu“ nejcitelněji. Na základě „slavného“ článku Kryštofa Krýzla „*Nová*“ *vlna se starým obsahem* se pokouším ukázat již zmíněný paradox ve vnímání Západu. Zároveň se věnuji specifickému fenoménu „přejímání“ západní hudby a vzniku tzv. coververzí, typických socialistických „napodobenin“ západní hudby.

Další část práce se zabývá analýzou článků z Mladého světa, která je doplněna o výsledky na základě orálně-historických studií. Popisuji zde specifické jevy pozdního socialismu, „domestifikaci“ západních symbolů a způsobů chování a napodobování západních produktů. Na vybraných příkladech (móda, sport) se pokouším ukázat, jaké společenské důsledky přinášela zmíněná „domestifikace“ a napodobování západních produktů. Popisuji zde vytvoření specifického imaginárního světa Západu, který se mimo jiné projevoval novými formami společenského jednání. Tato část se zabývá převážně materiálními aspekty západního světa.

V poslední kapitole dávám největší prostor analýze článků Mladého světa. První část se týká převážně „nemateriálních“ oblastí života, druhá negativních rysů západních společností. Pokouším se ukázat, že i přes ideologické limity časopisu, měl čtenář možnost utvořit si poměrně jasnou představu o západní společnosti, která nemusela odrážet postoje autorů Mladého světa.

Dále zde popisuji negativní rysy, jako silný aspekt ve vnímání světa Západu a ukazuji, jak se i skrze tyto negativní rysy, se část společnosti obracela sama k sobě a díky jejich absenci ve komunistickém Československu tak potvrzovala vlastní legitimitu.

2. Západ v komunistickém Československu

Jaltská smlouva vytvořila systém dvou bloků – západního a východního a na dlouhou dobu tak přerušila pokusy o integraci středoevropských států. O existenci „železné opony“ lze ovšem hovořit až ke konci čtyřicátých let, kdy ve většině středo-východoevropských zemí převzali moc komunisté. Teprve tehdy vznikla „železná opona“, tedy „instance, jež ducha Jalty uvádí v hmatatelnou geopolitickou realitu“.²⁴

Období tzv. třetí republiky bylo charakteristické jistou rozpolceností „mezi Západem a Východem“. Přispělo k němu jak osvobození Československa americkými i sovětskými vojsky, tak politické kampaně jednotlivých stran, které se snažily jednu či druhou mocnost přisvojit a na spolupráci s ní založit svoji politiku, ale i zklamání z Mnichova a z toho pramenící nedůvěra k západním demokraciím a především k Německu. Specifickou reakcí na mnichovskou dohodu a německou expanzivní politiku během druhé světové války bylo mimo jiné zrození tzv. nového slovanství²⁵, příklon k Východu a celkově celospolečenský příklon k levici, který ovšem nebyl pouze československým fenoménem, ale týkal se celé Evropy. To zároveň nebránilo tomu, aby československá kina nepromítala západní filmy nebo aby v českých podnikcích nezněl americký jazz, jehož návštěvy se v tomto období staly velmi atraktivním způsobem zábavy. V části společnosti dokonce vládla představa, že Československo bude působit jako jakýsi prostředník, „most mezi Východem a Západem“ a zachová si tak vlastní autonomii.

Poválečná otevřenost byla přerušena nástupem KSČ k moci, která si okamžitě začala vytvářet specifický vztah k Západu. Západ (tedy většina „nepřátelských kapitalistických zemí“) začal fungovat jako prostor pro vytěšňování negativních jevů ve společnosti. Systém vymezení a klasifikace „Západu“ se stal velmi komplexní společenskou konstrukcí, která neměla sloužit pouze teoretickým účelům, ale měla mít naopak velmi praktické využití. V teoretické rovině se pak toto vymezení projevilo ospravedlňováním nastupujícího státního uspořádání, demonizací kapitalismu, zdůvodněním odmítnutí Marshallova plánu a podob. V praktické rovině byl „mýtus zlého Západu“ využíván např. při politických procesech jako jeden z prvků

²⁴Jacques RUPNIK, Dědictví Jalty, in: Jiří TRÁVNÍČEK, *V kleštích dějin. Střední Evropa jako pojem a jako problém*, Brno, 2008, s. 62

²⁵Christiane BRENNER, *Zwischen Ost und West*, München, 2009, s. 322

obžaloby (spiknutí se Západem; obviňování z kosmopolitismu a podob.), dále pak např. při vyhledávání nejrůznějších „nepřátel z vlastních řad“, kdy byla společnost podněcována k vyhledávání „západních agentů“. Absurdnost a přepjatost těchto konstrukcí manifestuje dobře legendární akce s mandelinkou bramborovou coby „americkým broukem“. Všechny tyto akce doprovázela ostrá mediální odsouzení, vyznačující se velmi persuasivním jazykem, který dělil svět na jasnou dichotomii dobra a zla. Rozdíl mezi oficiální stranickými postoji a postoji mediálními prakticky neexistoval. Tento poměrně silný konsenzus mezi stranickou rétorikou a mediálním diskursem, názorová homogenita počátku komunistické diktatury, byla dána vysokou mírou cenzury, kdy se v tisku reprodukovaly prakticky pouze názory totožné se stranickou ideologií. Protizápadní propaganda byla samozřejmě dílem vykonstruovaný obraz nepřítele, zároveň ovšem sledovala nejširší společenské nálady, na které reagovala a kterým se přizpůsobovala, případně je radikalizovala. Vytvořil se tak jistý kánon slov, která již nepotřebovala přívlastek „západní“ aby implikovala tuto část světa, což se odvíjelo od kontextů, v jakých byla používána, tedy převážně v negativním spojení se západní politikou. Západ tak vytvářel obraz homogenního celku, jakési soustavy abnormalit a zvrhlých hodnot. Tato představa Západu jako homogenního celku ovšem velmi rychle ve společnosti ztrácela svůj vliv a to především díky postupnému politickému „tání“ zhruba od poloviny padesátých let. Neschopnost udržet jasně danou doktrínu souvisela s paradoxem uvnitř vlastního autoritativního diskursu, především při hodnocení různých kulturních a uměleckých forem, a snahou o jejich zařazení do kategorií „správný – nesprávný“ podle ideologického postoje. Manifestací takového paradoxu se mohl stát boj proti tzv. kosmopolitismu, stranickou ideologií popisovaného jako produktu západního imperialismu a jako „zrádné snahy československé buržoazie“, která se snaží podkopat „socialistické vlastenectví“²⁶ k uskutečnění svých imperialistických cílů. Protikladem ke kosmopolitismu nebyl nacionalismus (který byl stejně tak nepřátelský), nýbrž internacionalismus. Například vliv kosmopolitismu na umění a kulturu byl označován jako nežádoucí a špatný, protože je domněle kazil, zatímco internacionalismus byl podle ideologických formulí naopak dobrý a obohacující.²⁷ Podobně tomu bylo např. s kampaněmi proti tzv. buržoaznímu nacionalismu, který byl označován jako zhoubný (obzvlášť po jugoslávko-sovětské roztržce se stal zapovězeným výrazem), zatímco tzv. socialistické vlastenectví, jehož nositelem je lid, mělo

²⁶ Dobový pojem, objevuje se v Rudém právu během kampaní proti kosmopolitismu a buržoaznímu nacionalismu (například v projevech A. Zápotockého nebo V. Kopeckého).

²⁷ Alexei YURCHAK, *Everything Was Forever, Until It Was No More. The Last Soviet Generation*, Princeton, 2006, s. 162-165

skrze zvelebování vlasti sloužit světovému pokroku²⁸ Hlavní rozdíl mezi socialistickým vlastenectvím a nacionalismem měl tedy spočívat především v tom, že vlastenectví spojuje národy v přátelském duchu, zatímco nacionalismus je vede ke vzájemné nenávisti, což do jisté míry odpovídá dvojici kosmopolitismus – internacionalismus.

Tato dvojznačnost v soudech o západních vlivech v kultuře otevírala prostor jednak libovůli, s níž stranické elity usilovaly o kontrolu společnosti, jednak diskusím, co které formy umění mohou znamenat v různých kontextech. Stejně zahraniční kulturní vlivy mohly být střídavě označovány buď za špatný kosmopolitismus, na kterém se demonstrovaly podvrtné hodnoty buržoazní třídy anebo za svou povahou pozitivní internacionalismus, který spojoval lidovou kulturu všech zemí světa. „Buržoazní“ nebo „socialistické“ kulturní formy tedy nebylo možné pojímat jako jednoznačně neslučitelné, protože význam těchto označení se ve vztahu ke konkrétním kulturním projevům mohl posouvat v závislosti na tom, jak a kde tyto formy byly užívány.²⁹ Tato dvojznačnost se stala neoddělitelným prvkem celé komunistické éry a vedla k častým zmatkům i k trvalé oscilaci mezi různými interpretacemi jedné stejné estetické formy ve všech oblastech kulturní produkce.³⁰

Představa „zlého Západu“ se tak začala rozřezávat do té míry, že ke konci padesátých let již nebylo možné hovořit o jednoznačně „zlém Západu“. Západ se stával stále rozporuplnějším, už ne tak jasně ohraničeným a postupně i stále více imaginárním prostorem. Postupem času jednak přibývalo rozporuplnosti, jednak začal být Západ místem, kde mnoho lidí nalézalo inspiraci, stával se stále atraktivnějším – a postupně do sebe komunistický systém začal organicky integrovat mnoho západních vlivů a využívat je k propagaci vlastních ideologických postojů. Lidé tak mohli poslouchat západní hudbu, inspirovat se západními vědeckými pokroky nebo následovat západní módní trendy a zároveň zůstat „dobrymi socialistickými občany“ a vyznávat „správné“ socialistické hodnoty.³¹

Důležitým mezníkem se stal XX. Sjezd KSSS a tzv. kritika kultu osobnosti, spojená s ostrým odsouzením stalinského období, po němž částečně nastalo tzv. „období tání“ ve společnosti. V Československu se toto období vyznačovalo především počátkem kritiky vlastního systému

²⁸ Radka MARTINCOVÁ, *Nacionalismus jako ideologie představitelů Komunistické strany Československa 1951-1952: bakalářská práce*, Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Brno, 2008, s. 15

²⁹ Tamtéž

³⁰ Tamtéž

³¹ Alexei YURCHAK, *Everything Was Forever, Until It Was No More. The Last Soviet Generation*, Princeton, 2006, s. 202-206

spolu se zmírňováním mezinárodního napětí, zmenšováním politické represe a uvolňováním cenzury v tisku. Celý tento proces významně přispěl k otevírání nových témat a revizi postojů z počátku padesátých let. Objevilo se značné množství nových kulturně společenských časopisů. Západní tematika postupně ztrácela svoji expresivitu a jednoznačnou polaritu. Prosazoval se nový obraz Západu, který ovšem i v období liberalizace československé společnosti měl svoji jistou společenskou funkci. Právě již zmíněná kulturní produkce (např. hudba, móda, film, literatura) byla oblastí, kde se ambivalentní vztah k Západu projevil nejvíce. Vzhledem k tomu, že situace na konci padesátých a během šedesátých let není předmětem této práce, lze na tomto místě uvést jeden příklad, který se týká západních filmů. V roce 1956 znatelně vzrostl počet jejich představení. Když se vedoucí i nižší stranické instance s tímto vývojem snažily vyrovnat, zdůrazňovaly nebezpečí či ztrátu schopnosti kultury plnit určitou roli ve „výchově občanů“ a „obraně proti vlivu buržoazní kultury.“³² Ještě znatelněji v této době rostl zájem o západní hudbu, převážně u mladé generace, na čemž se významně podílel poslech hudebních pořadů zahraničních rozhlasových stanic. Na přelomu padesátých a šedesátých let tyto změny v „hudebním životě“ začaly vyvolávat otevřené spory ve společnosti. Objevil se návrh na omezení jazzové hudby v rozhlase a stupňovala se snaha postavit hráz moderní hudbě ze Západu a nahradit ji „socialistickou produkcí“.³³ Začaly tak vznikat „domácí“ varianty tanečních a jazzových nahrávek a československá hudební produkce tak pomalu započala proces „domestifikace“ západní kultury, který ovšem svého vrcholu dosáhl až mnohem později, v období normalizace. Právě na příkladu problému s jazzem a taneční hudbou lze opět vidět onu dvojznačnost vztahu k západním kulturním formám. Samotný jazz sám o sobě problém pro státní moc nebyl. Problém představoval až v okamžiku, když nereprezentoval socialistické cíle. Nezáleželo tak na samotném obsahu, ale opět na formě, pomocí které se ve společnosti prosazoval. Političtí funkcionáři považovali šíření zahraniční hudby za ideologickou diverzi, za jevy společensky subverzivní. Např. ve zprávě o situaci v oblasti jazzové, taneční a zábavní hudby z roku 1958 stálo toto:

„...která svým dopadem (myšleno západní hudba –K.A.) působí na nejširší masy našich občanů, hlavně na dorůstající mládež. V posledních třech letech se však v této oblasti provádí politika, která má sloužit nepřátelům socialismu, stává se nástrojem mezinárodního imperialismu i našich třídních nepřátel...Pod rouškou svobody poznání západní kultury se

³² Karel KAPLAN, Kořeny československé reformy 1968, 1sv., Praha, 2000

³³ Tamtéž

*cílevědomě naočkovává naši mládeži americký způsob života začínajícím oblečením a konče páskovým oblečením ve škole, na pracovišti i ve společnosti. Využívá se k tomu všech prostředků...*³⁴

Stejně Jaroslav Pažout ve své knize *Mocným Navzdory* popisuje situaci (která už se týká let šedesátých) takto:

*„S nelibostí přihlíželi mocní masivnímu zakládání bigbítových skupin. Komunističtí funkcionáři si stěžovali, že mezi mladými lidmi roste vliv západních ideologií, obdiv a idealizace západního buržoazního způsobu života.*³⁵

Pokud se ovšem komunističtí funkcionáři znepokojovali nad vlivem „buržoazních ideologií“ nemuselo to znamenat to, že mladá generace opravdu vzhlížela k Západu jako symbolu kapitalismu, nebo že by zde existoval nějaký cílený tlak, který by se stal „nástrojem amerického imperialismu“. Bigbít nebyl nutně v rozporu se socialismem, stejně jako obdiv k USA nebyl v rozporu s kritikou kapitalismu. Naopak velká část mladé generace vnímala Západ jako prostor, kde se může inspirovat třeba v uskutečnění svých levicových ideálů³⁶ a v jistých aspektech i jako myšlenkový zdroj pro budování lepšího socialismu. Část mladých lidí byla okouzlena tzv. „novou levicí“, tedy hnutím, které na Západě velice ostře kritizovalo kapitalistický systém. Obdiv k Západu nelze automaticky ztotožňovat s obdivem ke kapitalismu nebo dokonce se snahou o dosažení kapitalistického zřízení v Československu, což pro šedesátá léta a jejich utopický projekt demokratického socialismu to platilo víc než pro jakékoli jiné období komunistického systému.

Utopií šedesátých let byl socialismus s lidskou tváří – tedy společnost, jež měla překonat totalitní rysy sovětského socialismu, aniž by se vrátila k sociálně negativním rysům západního kapitalismu.³⁷ Západ byl obdivován ve svých dílčích částech, v těch aspektech, které se shodovaly s ideální představou uskutečnění demokratického socialismu. Jistá míra idealizace stále existovala, především vzhledem ke ztíženým možnostem svobodného pohybu a i kvůli

³⁴ Karel KAPLAN, *Kořeny československé reformy 1968*, 1 sv., Praha, 2000, s. 243

³⁵ Jaroslav PAŽOUT, *Mocným navzdory. Studentské hnutí v šedesátých letech*, Praha 2008, s. 26

³⁶ Např. Ingrid GILCHER-HOLTEYOVÁ, *Hnutí 68 na Západě*, Praha, 2004 nebo Jaroslav PAŽOUT, *Mocným navzdory. Studentské hnutí v šedesátých letech*, Praha 2008

³⁷ Pavel BARŠA, *Jak zabít sen*, in: A2, Praha, 2006, č. 29

přetrvávající cenzuře některých západních autorů. Na rozdíl od období stalinismu Západ už ale nepředstavoval pouze nepřátelské území. Představy o Západě se stávaly heterogennějšími. Zároveň však na rozdíl od pozdějšího období normalizace, Západ prozatím ještě nefungoval jako zidealizovaný imaginární prostor, do kterého by si společnost promítala své ideály (jak duchovní, tak materiální).³⁸ Naopak, ideály, sny a tužby byly v mnohem větší míře spojovány s vlastním prostorem, s vlastním úsilím o jejich realizaci a neměli často tolik „materiální podobu“, jako tomu bylo na konci osmdesátých let.

³⁸ Pavel BARŠA, Jak zabít sen, in: A2, Praha, 2006, č. 29

3. Obraz Západu v období přestavby

Nástup tzv. normalizace přinesl řadu důležitých změn. Společnost se musela rozloučit s mnoha liberalizačními výdobytky reformního procesu let šedesátých, celá situace roku 1968 byla přehodnocena a odmítnuta. Zhruba do roku 1969 se v poměrně aktivní podobě udržovalo lidové hnutí, které tento nový politický přístup odmítalo, během několika let však bylo potlačeno pomocí rozsáhlých čistek a jiných administrativních příkazů. Velká část společnosti byla postupně vyloučena z aktivního politického rozhodování.³⁹ Normalizační politika měla přimět lidi, aby se smířili s limity „reálného socialismu“, tedy takového socialismu, který byl v danou dobu podle nových představitelů jediný možný. Kroky komunistického vedení postupně směřovaly k zavedení jakési pseudokonzumní společnosti, kdy se každý měl starat převážně o sebe a svojí rodinu, volný čas trávil sportovními aktivitami, návštěvami biografu a sledováním televize. Specifickým fenoménem pro československou společnost se stalo víkendové odjíždění na chaty a vytváření specifické „chatařské“ kultury.⁴⁰ Celý normalizační proces byl doprovázen opětovným uzavřením hranic a snahou o minimalizaci kontaktů se západní kulturou. Vzhledem k tomu, že západní zboží i částečný reálný kontakt zde existoval, měla společnost možnost srovnání a postupem času získala obdiv, místy až fascinaci ke všem těmto komoditám a v části své výroby spotřebního zboží je začala napodobovat. Tak tu vznikla řada zboží kopírující západní módní trendy ať již v oblékání, hudbě nebo v celém způsobu životního stylu.

Uvolněnou atmosféru šedesátých let a snahu o liberalizaci československé společnosti vystřídal nástup tzv. „reálného socialismu“. Tento proces vedl mimo jiné k zavedení jistého typu konzumní společnosti socialistického zřízení, jejíž velká část sice kapitalismus odmítala, ovšem vzhlížela k produktům západního kapitalistického světa.

Teprve pro období normalizace se dá hovořit o „specifické“ kultuře mladé generace, která si vytvořila vlastní imaginární svět pomocí symbolů Západu. Normalizační kultura sice čerpala mnoho inspirací ze západní kultury, mladá generace však přebírala převážně formy, nikoli obsahy, a přidávala jim zpravidla vlastní, zcela nové, významy, které mohly být dokonce v rozporu s významy původními. Tento způsob chování, které bylo založeno na formách

³⁹ Milan OTÁHAL, *Normalizace 1969-1989: příspěvek ke stavu bádání.*, Praha, 2002

⁴⁰ O specifickém fenoménu chataření píše více Paulina BREN, *Weekend Getaways: The Chata, the Tramp, and the Politics of Private Life in Post-1968 Czechoslovakia*, in: in: CROWLEY, David, REID, Susan (ed.), *Socialist Spaces. Sites of Everyday Life in the Eastern Bloc*, Oxford, 2002, s. 123-141

vědění a estetice asociované Západem přitom nebyl československým specifíkem, nýbrž typickým způsobem myšlení mladé generace v celém východním bloku.⁴¹

⁴¹Více in: Alexei YURCHAK, *Everything Was Forever, Until It Was No More. The Last Soviet Generation*, Princeton, 2006

3.1. Kontakt se Západem

V této části práce bych se ráda podrobněji věnovala tomu, jakým způsobem Západ pronikal do českého myšlení, jakou představu o něm měla česká společnost a jak se v jistých oblastech stal konstitutivním prvkem pro různé druhy chování. Analýza je založena převážně na výpovědích pamětníků, týkajících se jejich zkušenosti se západním světem. „Reálný kontakt“ pro mě znamená převážně takový, kdy si lidé mohli vytvořit názory, které nebyly „zprostředkovány“ některým ze socialistických médií. Vzhledem k tomu, že nejdůležitějšími způsoby kontaktu se Západem bylo (omezené) cestování na Západ a poslech západního rozhlasu, budou podrobeny analýze zejména tyto způsoby, jimiž lidé utvářeli své názory na Západ. Právě tyto postoje a názory vysokou měrou přispěly k vytvoření představ, ideálů, iluzí i obav se Západem spojených.

Československo bylo i díky své geografické poloze jednou ze zemí východního bloku, která měla se západním světem poměrně blízký kontakt.

V tištěné formě se sem dostávala různá zahraniční periodika, která byla následně ve společnosti rozšiřována. K nejčtenějším patřily tzv. módní katalogy západních firem jako např. Quelle, Neckermanna, Burda či Schöner Wohnen. Na rozdíl od samizdatové a exilové literatury nebo západních novin byly tyto katalogy velmi populární a barevné zásilkové časopisy znala velká část společnosti, která z jejich bohaté nabídky čerpala svoji představu o Západu jako prostoru dostatku a blahobytu.⁴²

Důležitým typem kontaktu byla i organizace (sít' obchodů) Tuzex (zkratka pro tuzemský export), kde bylo možné zakoupit západní a nedostatkové zboží. Obchody měly sloužit k stáhnutí valut ze společnosti, velmi rychle se však staly symbolem západního dostatku. Se západním světem se společnost mohla seznámit i prostřednictvím četby exilové literatury, která se však týkala pouze omezené části společnosti a nestala se širším společenským fenoménem. Občasný kontakt mohli mít i ti, jejichž příbuzní žili v zahraničí nebo kteří dostali cestovní povolení k výjezdu na Západ.

⁴² Zbyněk PETRÁČEK, Mise jménem Quelle, in: Lidové noviny, 2009, roč. 12, č. 245

3.1.1. Zahraniční rozhlas

Dalším prvkem, který výrazně ovlivňoval mínění o Západě, se stala (převážně západoněmecká a rakouská) televizní a rádiová vysílání, která mohla společnost „chytat“ převážně v pohraničí. Nezmínit zde podrobněji fenomén poslechu západních rádií by znamenalo vyhnout se jednomu ze zásadních aspektů utváření představ o Západu. O těchto vysíláních se sice většinou v oficiálním tisku nedočteme (pokud ano, tak v negativních konotacích), ale díky jeho společenské rozšířenosti (a přes snahy o rušení rádiových vln i poměrně dobré dostupnosti) se znalost informací ze západního vysílání stala běžnou praxí.⁴³ K nejrozšířenějším rádiím patřila rádio Svobodná Evropa, Hlas Ameriky, BBC nebo německé vysílání rádia Luxembourg či Deutsche Welle, která byla přístupná českému posluchači hlavně v pohraničních oblastech, často pouze v nočních hodinách. Převážně mladí lidé zde čerpali základní inspirace o kulturním a politickém dění na Západě. Rádiové vysílání je vzpomínáno většinou narátorů. Pavel Mücke ve studii o vnímání cizinců a cizích zemí v české normalizační společnosti ukazuje, že poslech „nedomácího“ rozhlasového vysílání představuje jeden z nejvzpomínanějších zdrojů poznání o cizích zemích a dění v zahraničí, který se v analyzovaných rozhovorech objevuje.⁴⁴

Role médií byla v době normalizace velmi důležitá a rádiové vysílání nebylo výjimkou. Socialistická společnost rádio využívala k šíření svých vlastních myšlenek, k vlastní podpoře a produkci jistého typu kultury. Nicméně státní moc se musela zároveň neustále snažit zabraňovat šíření negativních jevů, které byly spojeny s rádiovým vysíláním. Jedním z nich byl právě „zakázaný“ poslech zahraničních médií, jež uveřejňovala takové informace, které byly v rozporu s oficiálním výkladem socialistické společnosti. Mnoho pamětníků vzpomíná převážně na dvě, již zmíněná rádiová vysílání, na Svobodnou Evropu a Hlas Ameriky. Motivace k poslechu byly různé, objevují se zájem o společenské dění, snaha seznámit se se západní kulturou, převážně její hudební produkcí, nebo jednoduše návyk z domova, kde byl poslech zahraničních vysílání běžnou záležitostí, což podporují následující výpovědi:

⁴³ Více o tématu viz: TOMEK, Prokop, *Rušení zahraničního rozhlasového vysílání pro Československo*, in: TÁBORSKÝ, Jan (ed.), *Securitas Imperii. Sborník k problematice zahraničních vztahů čs. komunistického režimu*, Praha 2002

⁴⁴ Pavel MÜCKE, „Za oponou, před oponou...“ aneb obraz cizinců a cizích zemí, in: Miroslav VANĚK edd. *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a intelligence*, Praha, 2006, s. 174

„U nás doma se poslouchala Svobodná Evropa, pokud jsme ji chytlí, a pravidelně, každý večer v devět hodin Hlas Ameriky.“⁴⁵

„V této době jsem pod vlivem svého bratra začal poslouchat naprosto pravidelně Hlas Ameriky a Svobodnou Evropu.“⁴⁶

„Doma jsme pravidelně poslouchali svobodnou Evropu, to byl rituál, vždycky v 6 a v 9 hodin. Hlavně nás pochopitelně zajímaly domácí události.“⁴⁷

Jinde zase pamětník vzpomíná na jiný domácí rituál. Na otázku tazatele, jestli poslouchal zahraniční rozhlas, odpovídá:

„To jsem poslouchal. Můj nejstarší syn v té době dospíval, tak jsme to poslouchávali spolu. Vždycky jsem si vlezl do vany, na jeden okraj jsem postavil rádio, na druhý popelník a poslouchal jsem. Ono to bylo hodně rušené, ale v koupelně to nějak bylo dobře slyšet, líp než jinde. On si sedl na židli vedle vany a už jsme řvali smíchy a radostí, jak jim to dávaj, a hned jsme to komentovali. Dneska některý lidi říkají, že dělali odboj tím, že poslouchali cizí rozhlas. To ale samozřejmě žádný odboj nebyl.“⁴⁸

Lidé často považovali poslech zahraničního rozhlasu za věc zcela přirozenou, ve výpovědích se objevují slova jako „běžné“, „pravidelně“ či „rituál“. Jedna narátorka dokonce uvedla, že nikde jinde se toho nedalo tolik dozvědět, tak že Svobodnou Evropu poslouchali všichni, i komunisti. Poslech zahraničního (tj. ze zemí ne-lidově demokratického tábora) vysílání tedy nebyl ničím, co by bylo celospolečensky vnímáno jako vzdor, patřil ke každodenním činnostem a mnoho narátorů jej považovalo za něco zcela normálního, nikoli za odboj. Celkově lidé vysílání vnímali různě a samozřejmě v závislosti na jejich světonázorové a politické orientaci. Podle některých „jde o vyloženě seriózní a objektivní zdroj informací, pro jiné to byla naopak „psychóza šířená z éteru“, pro mnohé pak studnice informací „doplňkových“, protiváha a korektiv domácích oficiálních zdrojů.“ Někteří sice informace přejímali nekriticky a z jejich výpovědí je patrné, že to, co zde bylo řečeno, považovali za

⁴⁵ Milan OTÁHAL, Miroslav VANĚK, *Sto studentských revolucí*, Praha 1999, s. 688

⁴⁶ Tamtéž, s. 111

⁴⁷ Tamtéž, s. 109 - 110

⁴⁸ Pavel MŮCKE, „Za oponou, před oponou...“ aneb obraz cizinců a cizích zemí, in: Miroslav VANĚK edd. *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a intelligence*, Praha, 2006, s. 174

„pravdu“ oproti „lži“ socialistických médií, ovšem toto ostré rozlišení na „pravdu a lež“ se objevuje poměrně zřídka. Velká část pamětníků se takto k vysílání nestavěla. Naopak, často zmiňují fakt, že poslouchali zahraniční rozhlas a následně zprávy obou „bloků“ srovnávali a teprve potom si vytvářeli své vlastní postoje. Tak se můžeme setkat s názory, že „bylo zajímavé srovnávat informace“⁴⁹ nebo že Svobodná Evropa byla příliš bulvární a komentáře jí splývaly se zprávami.⁵⁰

Většina lidí ovšem i navzdory kritickému přístupu dávala západní média do souvislosti se svobodou a svobodnějším prostorem než byl ten mediální v Československu. Často byl dáván poslech zahraničního rádia do souvislosti s politickým zájmem a angažovaností. Fakt, že tato vysílání nabízel jiný, v českém prostoru neprezentovaný, pohled na politické a kulturní události poskytoval lidem možnost kriticky se stavět k realitě a vytvářet si vlastní názory, které nebyly nekriticky přejímány ani ze socialistických médií, ani ze západního vysílání. To, co je hodnoceno zcela jasně pozitivně, byl fakt, že se zde mohly seznámit se „zakázanými“ aspekty české kultury, o kterých se v československé společnosti nemluvalo (například o československém opozičním hutí, nebo o jiném pojetí dějin, než byl oficiální výklad):

„Politické a soudní procesy, o tom jsem věděl z mnoha pramenů...ty novější procesy, to jsem sledoval samozřejmě už na gymnáziu, protože denně jsme žhavili opravdu Svobodnou Evropou a Hlas Ameriky...“⁵¹

„O soudních procesech s disidenty jsem věděl např. z hlasu Ameriky“⁵², poukazuje jeden z narátorů. Jiný zase uvádí, že na těchto stanicích se seznámil poprvé se jmény jako Václav Černý, Jan Patočka nebo se dozvěděl, co to byla Jazzová sekce. Pro jiné to zase byly kanály, kde se mohli dozvědět o různých společenských aktivitách a setkáních, v roce 1989 i o veřejných protestech a na základě poslechu se těchto aktivit často i účastnili.⁵³ Jeden z pamětníků uvedl, že mu tato média pomáhala utvářet hodnotové postoje a formovat názor na to, co je spravedlnost a svoboda. V analyzovaných rozhovorech byl „pocit svobody“ a již zmíněný politický zájem jednou z hlavních motivací poslechu převážně u pamětníků s vysokoškolským vzděláním:

⁴⁹ Milan OTÁHAL, Miroslav VANĚK, *Sto studentských revolucí*, Praha 1999, s. 379

⁵⁰ Tamtéž, s. 386

⁵¹ Tamtéž, s. 186

⁵² Milan OTÁHAL, Miroslav VANĚK, *Sto studentských revolucí*, Praha, 1999 s. 482

⁵³ Tamtéž, s. 162

„Na škole jsem se zase hodně vrátil k politice, vlastně přes divadlo. Začal jsem hodně sledovat Svobodnou Evropu. Od prváku jsem musel pracovat. Dělal jsem sanitáře, takže jsem ve sklepě sanitářské místnosti vždycky poslouchal Svobodnou Evropu. To byl taky takový prostor svobody, ta sanitářská kobka.“⁵⁴

„Poslouchal jsem Hlas Ameriky... začalo to na gymnáziu, kdy jsme se s kamarády už začali bavit o věcech politických.“⁵⁵

„...vždycky ráno jsme poslouchali Svobodnou Evropu a Hlas Ameriky... Tehdy jsem už měl asi naplno probuzené politické myšlení.“⁵⁶

Politický zájem nebyl jedinou motivací, která vedla k poslechu těchto západních médií, ovšem na základě analyzovaných rozhovorů se dá říct, že naprosto převládal. To souvisí i charakterem vysílání, které se totiž převážně zaměřovalo na společensko-politické jevy a snahu poskytnout československému posluchači alternativní pojetí vůči dominantnímu komunistickému výkladu. Jiná situace byla s vysíláním, které nebylo přímo orientováno „za železnou oponu“. To bylo například rádio Louxenburg nebo Deutsche Welle, které mohli chytat lidé převážně v pohraničí a motivací k poslechu nebyl ani tak politický zájem jako spíše kulturní aspekty, v drtivé většině zájem o západní (v Československu nedostupnou) hudbu.

V kontextu této práce je nutné zdůraznit, že právě tato vysílání byla jedním z „mostů“ mezi Západem a Východem, jakýmsi symbolickým spojením se světem „za železnou oponou“. Fakta zde prezentována často výrazně ovlivnila vztah určité části společnosti k Západu. Zmíněná vysílání poslouchali převážně studenti a intelektuálové. A právě velká část ze studentských aktivistů z roku 1989⁵⁷ dává do souvislosti poslech rádia a politickou uvědomělost a angažovanost. Zahraniční vysílání ze Západu pro ně představovalo prostor, kde se člověk mohl svobodně vyjádřit a právě u intelektuálně zaměřených lidí hrála svoboda slova a necenzurovaný tisk, kde se mohou střetávat různé politické a společenské názory, velkou roli a potřeba otevřeně projevit nespokojenost se společenskou situací konce osmdesátých let stále narůstala. Nicméně takto vysoký zájem o politiku měla jen část obyvatelstva. Pro jiné

⁵⁴ Milan OTÁHAL, Miroslav VANĚK, *Sto studentských revolucí*, Praha, s. 439

⁵⁵ Tamtéž, s. 605

⁵⁶ Tamtéž, s. 356

⁵⁷ Soubor rozhovorů „Sto studentských revolucí“ je zaměřen převážně na studenty, kteří se aktivně zúčastnili protestů v roce 1989.

společenské skupiny nehrály zmíněné aspekty tak důležitou roli a více měli se Západem spojené negativní jevy jako např. nezaměstnanost, chudoba či zbrojení. Západ pro ně představoval často nejasný prostor, „kterého se někdy i obávali“.⁵⁸

3.1.2. Cesty na Západ

Dalším důležitým aspektem utváření představy o Západu bylo cestování „za železnou oponu“. To bylo v pozdním socialismu značně limitováno obecnou regulací cestovního ruchu. Výjezd do zahraničí byl podmíněn získáním tzv. cestovní doložky nebo devizových příslibů, což často představovalo projít doslova „administrativní mašinérií“ a řada lidí mohla na povolení vycestovat do zahraničí čekat i několik let. Někteří se pak kvůli špatnému kádrovému posudku nedostali do zahraničí nikdy.

I navzdory těmto omezeným možnostem cestování „za železnou oponu“ mnoho lidí na Západ vycestovalo i v době normalizace, ať už pracovním či na dovolenou. Pavel Mücke poskytuje závěr, že zcestovalejší lidé si podle množství procedur absolvovaných před hraničními závorami činili vlastní úsudek o aktuální síle či slabosti normalizačního systému a nelze tvrdit, že by tzv. železná opona obepínala Československo pouze na hranicích s kapitalistickými státy. Jistý typ „imaginárního světa“ existoval samozřejmě i směrem na Východ, který často působil stejně exoticky jako západní krajiny. Přesto byl Západ pro mnoho lidí atraktivnějším, ve výpovědích lze zaznamenat rozdíl v postoji k cestování do „spřátelených“ zemí východního bloku a k cestování do západních destinací. Jeden z pamětníků poukázal na tento fakt, když v souvislosti s cestou do Bulharska a použil termín „pseudomoře“.⁵⁹ Dal tím jasně najevo, že cesty do Bulharska představovaly jakousi „náhražku“ za „opravdové“, tj. západní, moře.

Je třeba podotknout, že na rozdíl od počátků normalizace se osmdesátá léta, obzvláště jejich druhá polovina, vyznačovala obecně příznivějšími poměry vůči cestování na Západ. Téměř každý měl v této době s cestou „za železnou oponu“ nějakou zkušenost, ať už osobní (starší generace např. ještě z doby šedesátých let, kdy byla možnost cestování podstatně snadnější) nebo zprostředkovanou prostřednictvím vyprávění příbuzných či přátel. Tyto osobní

⁵⁸ Pavel MÜCKE, „Za oponou, před oponou...“ aneb obraz cizinců a cizích zemí, in: Miroslav VANĚK edd. *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a intelligence*, Praha, 2006 s. 180

⁵⁹ Tamtéž s. 195

zkušenosti byly velice důležité v postojích vůči západní kultuře. V mnoha případech měly zásadní vliv v utváření představ o Západu, neboť přímá konfrontace se západní společností často vyvracela běžně cirkulující společenské stereotypy a mediálně prezentované názory.

„Pokud jsem byl jenom cpanej tou propagandou, tak jsem si opravdu myslel, že se tam mají blbě. Ne tak, že spěj pod mostem nebo to, ale že ta dělnická třída je tam utlačovaná. Jenomže! to jsem byl ještě mladej, pořádně jsem neměl rádio, tak to jsem tomu věřil. Až když jsem se oženil v prvním manželství a manželka dělala ve Finsku v zahraničním obchodě. Přijela z Finska a vykládala, jak se tam žije. Taky její strejda žil v Americe, utekl v roce 1948. On přijel a koupil nám jako svatební dar auto. A to byl jenom lakýrník. Takže se mi ty oči otevřely. Ale to bylo šikovně udělaný. Nikam se nesmělo, takže člověk byl v tom vakuu. Normální člověk. Pak se občas někdo dostal na Západ. Kamarád tam měl bráchu, dostal povolení, tak za ním jel, a teď nám vykládal, jaký jsou obchodní domy, jak se nakupuje, my koukali. Potom už člověk věděl víc.“⁶⁰

„Bylo všeobecně známo, i od strýce, který tam emigroval, že na Západě je více svobod než na Východě, mají se tam materiálně lépe, tak tam lidé utíkají.“⁶¹

V některých případech lidé Západ vysloveně obdivovali a vnímali dvojici Západ – Východ poměrně dichotomicky. Na rozdíl od mediálních zpráv „dobro a naději“ ztotožňovali se západním typem demokracie. V mnoha případech uvádí, že socialistická média často informace zkreslují, nenabízí možnost konfrontace názorů a nezpravují (či málo zpravují) o pozitivních aspektech západní kultury. I přesto, že velká část narátorů uvedla, že na Západě je podle nich společnost svobodnější a lidé mají ve většině případů lepší materiální zabezpečení, byť konstatují, že je zde bezesporu vyšší životní úroveň a to i dělnické třídy, staví se k Západu často poměrně kriticky či neutrálně.

T: *„A co jste si myslela o životě na Západě?“*

N: *„No víte, já si teď myslím, že člověk někde žít musí a všude, jak už říkaly naše maminky a babičky, všude je chleba o dvou kůrkách. Já k tomu nevzhlížím s nějakým...jakože tam je něco co já nikdy mít nebudu...Já si myslím, že člověk se může realizovat ve svém životě velice*

⁶⁰ Pavel MÜCKE, „Za oponou, před oponou...“ aneb obraz cizinců a cizích zemí, in: Miroslav VANĚK edd. *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a intelligence*, Praha, 2006, s. 178

⁶¹ Milan OTÁHAL, Miroslav VANĚK, *Sto studentských revolucí*, Praha 1999, s.329

pozitivním způsobem tak, aby ho to uspokojovalo. Že bych vzhlížela k Západu, to opravdu ne. Věděla jsem, že mají spoustu možností a že jich taky nevyužívají.“⁶²

Díky svému funkčnímu postavení mohl vycestovat na Západ jiný pamětník, který přesto že „vnímal se zlostí“ absenci kvalitnějšího zboží pro každodenní potřebu v socialistické společnosti, Západ nijak zvlášť neobdivoval. Tento postoj se objevuje u narátorů poměrně často, když oceňují materiální dostatek a projevují jistý obdiv k západnímu blahobytu, nicméně celkově se k západnímu systému staví buď neutrálně, nebo negativně a poukazují na řadu jiných, negativních, jevů, které jsou produktem západní kapitalistické společnosti (např. nezaměstnanost či chudoba) a vzbuzují jistý typ obav.

*„Měl jsem tu možnost, že jsem to viděl, takže si člověk mohl udělat i nějaký názor navíc. Vyváželi jsme trubky na Západ, jezdili sem lidi, čili dalo se s nimi mluvit, tak člověk i slyšel ať už to dobré nebo to špatné. Takže já jsem nikdy nepatřil k těm, kteří by byli jednoznačnými obdivovateli západního života, zrovna jako jsem ho nikdy stoprocentně neodsuzoval. To jako ani tak, ani tak. Člověk vnímal spíše se zlostí, že spousta věcí je tam pro běžný život přijatelnější, možnosti tam jsou a tak dále, a vztek, že to tady není... Naproti tomu, protože jsem to tam jednak viděl, ale hlavně jsem znal lidi z toho Západu, no tak jsem věděl, že tam není všechno jenom pozlacený, že jo...“*⁶³

Ani tento „reálný“ kontakt však lidem nebránil vytvořit si onen „snový svět“, někdy ho i přímo podporoval, jako v případě Tuzexu, kdy si československá společnost vytvářela představu západního světa jako světa dostatku a materiálního blahobytu, kam se projektovaly vlastní touhy po lepším zboží. Někdy reálný kontakt potvrzoval platnost oficiálních obrazů – stávalo se tak zejména tam, kde byly zážitky ze Západu spojeny se zkušenostmi a zprávami o násilí na Západě, nezaměstnanosti, chudobě, militarizaci, AIDS a podob. Imaginární svět, o němž bude řeč níže, totiž neměl být (a ani nebyl) odrazem skutečnosti na Západě, ale byl veden snahou vytvořit vlastní skutečnost a alespoň symbolicky řešit problémy, které lidé zažívali v socialismu. Projektování si ideálů do Západu pak mohlo fungovat jako potřeba jistého typu utopie, jež v pozdně socialistické československé společnosti prakticky neexistovala.

⁶² Pavel MÜCKE, „Za oponou, před oponou...“ aneb obraz cizinců a cizích zemí, in: Miroslav VANĚK edd. *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*, Praha, 2006, s. 180

⁶³ Tamtéž, s. 202

3.2. Hudební produkce

Přímý kontakt se západní hudbou byl v období normalizace velice omezený. Desky zahraniční hudby se v běžných obchodech s hudebními nosiči prakticky nedaly zakoupit nebo byly k dostání pouze v omezeném množství. Určitý počet desek vycházel v Československu v licenci, a v síti prodejen Tuzex tvořily zahraniční hudební nosiče menší část nabídky. Navzdory tomu, že docházelo k rušení zahraničního rozhlasového vysílání, bylo možné naladit hudební bloky některých zahraničních stanic.⁶⁴ Právě rozhlasové vysílání bylo jedním z nejdůležitějších informačních kanálů, kde se mladí lidé dozvídali o nové (převážně západní) hudbě. Zároveň mělo vysílání velký vliv na jejich hudební vkus. Uvedme příklady, kdy se narátoři jasně vyslovili ve prospěch zahraničního vysílání a jeho poslech spojovali právě především s hudbou, nikoli politikou, jak tomu bylo u velké části pamětníků. V prvním případě to bylo spojeno i s jistým despektem vůči hudbě domácí: nejčastěji se zde objevovala kritika domácího rádiového vysílání a jeho hudební zaostalosti a jednotvárnosti:

T: „*Co třeba poslechy západního rozhlasu? To jste taky poslouchal, nebo ne?*“

N: „*No spíš muziku, protože tady prakticky, když my jsme byli jako kluci nebo dospívající, tak tady ta kultura... Co jsme tady měli? Maximálně Alexandrovce, i když nic proti lidové hudbě, ale pouštěli nám dechovku, tu nemusím, nebo tady ty cimbálový muziky. Když si člověk pustil rozhlas, tak tam to znělo pořád. Nebo vážná hudba – taky nic proti vážné hudbě, ale všeho moc škodí, že? A z té taneční hudby, tak co nám pustili? Karla Vlacha. I když taky to nebylo špatný, ty písničky některý, že?*“

T: „*Co jste poslouchal? Z těch cizích, co vás bavilo?*“

N: „*Já jsem, dá se říct, odkojenej country a rokenrolem, to je moje parketa.*“

T: „*Jo? Ladil jste rádio Luxembourg a takové?*“

N: „*Jo.*“⁶⁵

„*To jsem poslouchal, rakouskou televizi nebo zahraniční rádio. Ale spíš tu hudbu a kulturu, politiku, to ne.*“⁶⁶

⁶⁴ Adam HAVLÍK, *Hudební burzy v Československu v období normalizace: bakalářská práce*, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2009, s. 11

⁶⁵ Pavel MŮCKE, „Za oponou, před oponou...“ in: Miroslav VANĚK ed. *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*, Praha, 2006, s. 175

⁶⁶ Milan OTÁHAL, Miroslav VANĚK, *Sto studentských revolucí*, Praha 1999, s. 607

„Že by se u nás pořádal kolektivní náslech cizího rozhlasu, to ne. Já sám si ho občas ladil, ale minimálně, spíš kvůli muzice. To mě zajímalo v době, kdy byl zakázaný Výběr a takovéhle věci.“⁶⁷

V časopise Mladý Svět existovala pravidelná rubrika „Echo“, která se zabývala domácí i zahraniční hudbou. Tato rubrika se od r. 1985 rozšířila z jednoho malého článku na celou stránku, což jistě souvisí s „boomem“ (nejen) amatérských hudebních kapel v druhé polovině osmdesátých let, které se začaly objevovat prakticky po stovkách.⁶⁸ Byl zde dán prostor pro přehled nejaktuálnějších hudebních novinek především západního světa. Každý týden představovala nějakou západní kapelu, zpěváka či zpěvačku, nějaký nový hudební styl, inspirovaný západní kulturou. Jen velmi zřídka se zde objevovaly informace o jiném než západním průmyslu.

Stejně tak jak tomu bylo u některých amerických filmů a západních televizí, společnost vlastně neměla přístup ke zde zmiňovaným deskám jinak než na černých burzách.⁶⁹ Je pozoruhodné, že se tento nevyslovený fakt nijak neproblematizoval. O „nedostupné“ hudbě se psalo stejně jako o hudbě „dostupné“, jako o něčem, co všichni všeobecně znají a mají k dispozici. Implicitně se předpokládalo, že čtenář je s hudbou obeznámen (poslechem zahraničního rádia či koupí desek (převážně) na černém trhu). Články měly zpravidla informativní charakter, nikoli hodnotící. Navíc v nich nikdo ke koupí desek nepodněcoval. Dalším pozoruhodným faktem je to, že se zde hudba „děje“ prakticky jen na Západě: píše se o hudbě americké, britské, nizozemské, belgické, francouzské či západoněmecké, avšak hudba a kapely východního bloku jsou zmiňovány pouze výjimečně. Autoři sice nevynáší silné hodnotové soudy o tom, že na Západě „je to lepší“, nicméně výběr zemí hudební produkce vypovídá o tom, kterou hudbu autoři sami považovali za kvalitní a kterou upřednostňovali. Je zcela patrné, že samotná západní hudba už nebyla považována za nějakou „atrakci“ či exkluzivitu, ale za přirozenou součást československé kultury, která si zaslouží náležitou pozornost, čemuž odpovídal i stále větší „prostor“, který západní hudbě věnoval Mladý svět. Fakt, že zprávy nebyly psány s pomyslným vykřičníkem, a že nebyly zakazovány stále přetrvávající cenzurou, znamenalo i to, že si československá společnost tento druh hudby zcela osvojila a pochopitelně tak vytvářela poptávku po další západní hudbě.

⁶⁷ Milan OTÁHAL, Miroslav VANĚK, *Sto studentských revolucí*, Praha 1999, s. 71

⁶⁸ Více Josef, ALAN, (ed.), *Alternativní kultura. Příběh české společnosti 1945 – 1989*, Praha 2001

⁶⁹ Více Adam HAVLÍK, *Hudební burzy v Československu v období normalizace: bakalářská práce*, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2009

Hudební produkci zasáhla „vlna Západu“ asi nejcitelněji. V souvislosti s vytvářením nových způsobů chování ovlivněných západní kulturou se objevoval také příliv západních pojmů a názvů přejatých z angličtiny, které tyto formy chování podporovaly a staly se přirozenou součástí slovníku mladé generace. V hudební produkci osmdesátých let se tento trend projevil zejména záplavou anglických textů a anglickými názvy kapel, což souviselo s osvojováním si nových hudebních stylů přejatých ze Západu, především rocku, punku, a tzv. nové vlny, ale i populární hudby. Od poloviny osmdesátých let vznikly stovky nových hudebních kapel nesoucích anglické názvy. Ze známějších můžeme jmenovat například Precedens, FCB – Four Price Band, Banjo Band nebo Bluesberry. Anglické názvy písní se staly zcela samozřejmými, stejně jako anglické texty, z nichž velká část „prozrazovala“ obdiv k západnímu konzumnímu stylu života, část ho mohla naopak odsuzovat a hledat inspiraci např. v západních antikonzumních a pacifistických hnutích a část prostě používala anglické texty, protože se to stalo módní a nepřisuzovala tomu žádný politický význam.

Pokud se podíváme na Západ jako na „diskursivní formaci“, tedy soubor různých postojů, názorů a tematických voleb, které jsou společné pro jednu určitou dobu, ale které nejsou omezeny jednotným chápáním tématu, na kterém se tato formace zakládá, odráží situace v hudbě to, že Západ byl vnímán různými společenskými skupinami velmi různorodě. Na jedné zde byla „domestifikovaná“ populární hudba, jejíž interpreti nevidí v Západu víc než prostředek ke konzumnímu stylu života a k zábavě. Na druhou stranu zde existovala alternativní hudební scéna, rovněž inspirovaná Západem, která ovšem Západ vidí jinou optikou a to jako prostor, který dal možnost vzniku těmto novým hudebním stylům jako prostředkům k sebevyjádření a vybočení z uniformní reality pozdně socialistické společnosti.

Zde je důležitý hlavně fakt, že Západ představoval zároveň konzumní společnost a s tím spojený příslib štěstí, stejně jako svět, který umožňuje kreativní realizaci části mladé generace. Protože alternativní část hudební scény nešla tak snadno „přetvořit“ pro potřeby socialistické společnosti, stala se také terčem kritiky a v oficiální řeči byla mnohem více symbolem „zlého Západu“ než osvojené, přejaté písně, tzv. coververze. Oficiální očerňování ze strany médií tak vlastně vytvořilo jistý paradox: punku a nové vlně, tedy trendům ve své podstatě jednak svobodomyšlným a jednak antiburžoazním, přilepil buržoazní nálepkou.⁷⁰ Zcela se vytratil fakt, že na Západě se právě punk a nová vlna staly nástrojem provokací a

⁷⁰ Miroslav VANĚK, Kytky v popelnici, in: VANĚK, Miroslav (ed.). *Ostrůvky svobody. Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*, Praha 2002, s.200

kritiky západní kapitalistické společnosti a staly se projevem vzdoru proti všeobecně sdíleným hodnotám na Západě.

Dvojaký postoj k západní hudbě poměrně výstižně dokumentuje známý článek Kryštofa Krýzla „Nová“ vlna se starým obsahem. Tento článek, útočící na v Československu se rozmáhající hudební směry jako punk rock a nová vlna, byl v roce 1983 uveřejněn na stránkách časopisu Tribuna a stal se počátkem represivní kampaně proti příznivcům a interpretům této hudby.⁷¹ Text se věnoval kriticky zejména punku a nové vlně: vedle tvrdé kritiky na adresu západní hudby, především hudby rockové, nicméně obsahoval i prvky ocenění, zejména jejího sociálního charakteru a schopnosti stát se nositelkou „žádané“ ideologie, ať už je to protiváleční propagace či její antidiskriminační charakter:

„Rocková hudba měla v procesu svého formování i značný sociální náboj, zejména proti masovému útlaku a proti válce ve Vietnamu. O tom, kam její obsah mířil, nejlépe svědčí skutečnost, že již v roce 1961 Výbor pro neamerickou činnost v USA zakázal vystupování zpěváku Pete Seegerovi, protože jeho písně měly ostrý sociální náboj. Jeho nástupce Bob Dylan již za rok ovládl „rockové pole“ písněmi typu Oxford town o černošském studentu Meredithovi, jenž se mohl zapsat na universitu jen za asistence federální policie... V polovině 60. let svět tleskal skupinám Beatles a Rolling Stones a jejich písním, které odsuzovaly válku ve Vietnamu a barbarství, které v ní Spojené státy s takovou bezostyšností prokázaly; písním, které podporovaly boj černých Američanů v ghettech a slums v New Yorku, Miami a v jiných městech USA.. Takovýto bojový rock, hudba a texty, které strhávaly tisíce chlapců a děvčat do boje - i když jen živelného - proti politice kapitalistických států, nebyl po chuti její vládnoucí třídě.“⁷²

Zároveň ale poukazuje na zneužití této hudby „buržoasními manipulátory“. Hudba tak podle něj může fungovat jako ideologická diverze a může být nebezpečná pro socialistickou společnost.

„Buržoasní manipulátoři s myšlením, ideologové a diverzní centrály si rychle uvědomili, že rocková hudba - dostane-li „správný“ obsah (tzn. takový, který mládež odvádí od politiky, od

⁷¹ Adam HAVLÍK, *Hudební burzy v Československu v období normalizace: bakalářská práce*, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2009, s. 14

⁷² KRÝZL, Kryštof (smyšlený autor), „Nová“ vlna se starým obsahem. <<http://www.ceskatelevize.cz/specialy/bigbit/doplky/nvlnasestobsahem/nvlnasestobsahem.php>>. Původně publikováno v časopisu Tribuna, č. 12/1983

*třídního boje, od každodenních životních problémů) - se může stát drogou, která má koneckonců stejný účinek jako drogy skutečné. Z rockové hudby se stal velký byznys a také prostředek ideové a kulturní diverze nejen vůči mládeži vlastních zemí, ale i vůči mladým lidem v socialistických státech.*⁷³

Krýzlův text obsahuje v krystalické podobě již zmíněný paradox uvnitř vlastního autoritativního diskursu, kdy se jistá kulturní či umělecká forma může zařadit do kategorií „správný – nesprávný“, podle toho, jaký reprezentuje postoj ke společnosti, nikoli podle jejího obsahu nebo umělecké hodnoty. Rocková hudba sama tak v podstatě není ani špatná, ani dobrá. Své hodnocení získává teprve na pozadí toho, jak je schopna přispívat k vágně pojatému naplnění spokojeného života v socialistické společnosti. Právě tím, že může nést jakýkoli obsah, se však tato hudba stávala stále obtížněji kontrolovatelnou. Oficiální komunistické instituce se skutečně snažily (i když často neúspěšně) pomocí různých nařízení způsob uskutečňování rockové hudby ovlivňovat. Rockové koncerty se konaly pod hlavičkou SSM, což mělo zaručit „nezávadný“ charakter akcí. SSM tak díky své „oficialitě“ mohl využívat těchto výhod, zároveň se často jeho záštita stala čistě formální, aniž by aktivně propagovala socialistické myšlenky. Naopak, SSM se stal důležitou platformou pro diskusi mladé generace a byla to jediná komunistická organizace, kde se aktivně začala projevovat nespokojenost se současným stavem.⁷⁴

Velká část západních vlivů byla socialistickou společností záměrně osvojena a integrována takovým způsobem, že lidé nemuseli vnímat jako problém, že konzumují „západní“ produkty. „Přejímání“, vytváření nových reprezentací v podobě „socialistických kopií“ západní kultury jednak přispívalo ke stabilitě a klidu ve společnosti, když mohly fungovat jako již zmíněný „ventil nespokojenosti“, jednak se stalo přirozenou součástí normalizační ideologie. Paulina Bren popisuje tuto ideologii takto:

„Ideologie funguje po způsobu Lévi-Straussova kutila: vystačí si s tím, co je při ruce - se systémem symbolů vytvořeným a používaným v jakémkoliv daném historickém okamžiku - a to proto, aby zamaskovala rozpory, které se vynoří právě, když se tyto symboly vytvářejí.“⁷⁵

⁷³ KRÝZL, Kryštof (smyšlený autor), „Nová“ vlna se starým obsahem.

<<http://www.ceskatelevize.cz/specialy/bigbit/dopluky/nvlnasestobsahem/nvlnasestobsahem.php>>. Původně publikováno v časopisu Tribuna, č. 12/1983

⁷⁴ Více Milan OTÁHAL, Miroslav VANĚK, *Sto studentských revolucí*, Praha 1999, 133-145

⁷⁵ Paulina BREN, Představme si „socialistický způsob života“: Ideologie a rozpory v Československu let 1969-1989, in: Tereza HADRAVOVÁ – Přemysl MARTINEK (ed.), *Normalizace - Sborník prací a rozhovorů pro Sokolovský filmový seminář*, Loket, 2006

Během normalizace vznikaly tisíce coververzí, „domestifikované“ západní hudby. Západní hudba už nebyla vnímána jako něco cizího, ale byla přetvářena do „socialistické“ podoby a stala se její nedílnou součástí. Málokdo si uvědomoval, že velká část hudební produkce je přejata ze Západu. Fenomén coververzí dobře ukazuje to, co Alexei Yurchak popisuje jako „deteritorializované“ formy jednání.⁷⁶ Vzájemnou součinností dvou paralelních procesů (které nemusí být ideologicky souhlasné), vznikl třetí, nový způsob společenského jednání, který se stal naprosto přirozenou součástí československé normalizační skutečnosti.

3.3. Napodobování a „domestifikace“

Kulturní aktivity mladé generace v osmdesátých letech se staly prostorem pro vytváření nových vzorců chování a společenských identit. Stylizace a určité postoje doprovázely neskrývané módní trendy inspirované západem. Móda, inspirována západními trendy se stala společensky nejprestižnější a nejžádanější. Mladý svět měl svoji vlastní módní rubriku, kde každý týden představoval výrobky z dílny převážně československých návrhářů. Sám vzhled zboží mohl prozrazovat, že inspirace pochází ze západních módních časopisů. V módních rubrikách existovala evidentní snaha vytvořit stejně stylizované fotky modelů a modelek, jak tomu bylo v západním módním světě. Časopis ovšem týden co týden zveřejňoval i „opravdové“ fotky ze západních přehlídkových mol, vedle kterých pak působila česká produkce spíš jako náhražka, především díky absenci žádoucích materiálů. Tento fakt začali v druhé polovině osmdesátých let zdůrazňovat jak sami módní návrháři, tak i zákazníci:

„Co mě nejvíce v práci omezuje, jsou materiály a jejich barevnost, která neodpovídá současnosti (současnost je jinde). O nedostatku galanterních doplňků, zapínadel, různých přezek, knoflíků, o tom se mluví stále. Bohužel se často musím obejít bez módních prvků, i když je na nich vlastně móda postavena...Nejen zákazníci, ale my všichni jsme šizeni. Já nemohu navrhnout šaty, jak bych si přála, protože pro to nemám podmínky. Stále jsem něčím omezována. ... nejsou knoflíky, hledají se náhražky.“⁷⁷

⁷⁶ Alexei YURCHAK, *Everything Was Forever, Until It Was No More. The Last Soviet Generation*, Princeton, 2006, s. 114-116

⁷⁷ Eliška NOVÁ, Módní impulsy 87, in: *Mladý svět*, 29, 1987, č. 29, s.7

Nebo na jiném místě:

„Výběr oblečení pro nastávající maminky (bílá labuť) – Bída a utrpení! V Darexu na Václaváku jsem byla mile překvapena. Pokud by byly všechny prodejny zásobeny jako Darex, všechny maminky by mohly být spokojeny...Některé maminky však neváhají vydat peněz víc za zboží z dovozu, odpovídá-li jejich vkusu.“⁷⁸

Fakt, že v Tuzexu šlo zakoupit nedostatkové věci, popisuje i jeden z narátorů:

„Tady třeba koupit dětské rifle byl problém. A byl to problém sehnat i na dospělého. Ale v Tuzexu se to dalo. Když si člověk sehnal bony, tak to šlo.“⁷⁹

Na stránkách Mladého světa se představovala jak „vysoká“ tak běžná západní móda. Fotografiím nebyla přiřazována jasná hierarchie a tyto dva světy se mísily. Čtenáři nejspíš neměli možnost odlišit, zda fotky ze západních módních domů, o kterých se zde mluvilo⁸⁰, jsou pouze exkluzivní záležitostí pro hrstku vyvolených nebo zda jde o každodenní záležitost. Zároveň každý týden v rubrice „Tržiště senzací“ zveřejňoval Mladý svět kvanta fotografií západních modelek a hereček, vždy skvěle upravených a luxusně oděných. I v souvislosti s „hojností“ a kvalitou zboží v Tuzexu tak mohl vznikat dojem, že většina žen na západě chodí oblečena v nejkvalitnějším zboží, nosí široké klobouky a řídí se nejnovějšími trendy, což bylo podpořeno například informacemi o tom, kterou značku používá manželka Ronalda Reagana nebo který salón v Paříži navštívila manželka sovětského ministra zahraničí.⁸¹

Tento fakt nedostatku se snažili redaktoři kompenzovat zveřejňováním návodů, jak si „ušít šaty jako z Paříže“⁸², podrobných popisů, jak zvládat základy šití, aby člověk mohl mít oděv, který je „in“, jak používat „zbytky“ různých materiálů k vytvoření oblečení jako na Západě nebo návodů, kde sehnat lepší a kvalitnější materiály.⁸³ Mnoho oděvů se tak stávalo atraktivními nikoli díky své značce, jak tomu bylo většinou v západní společnosti, ale často pouze samotnému faktu, že je „ze Západu.“

⁷⁸ Miroslava MOUTELÍKOVÁ, Než se narodí, in: *Mladý svět*, 29, 1987, č. 36, s. 16

⁷⁹ VANĚK, Miroslav ed., *Obyčejní lidé...?! .Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*, sv. 3, Praha, 2006, s. 494

⁸⁰ Miroslava MOUTELÍKOVÁ, Čemu se říká haute couture , in: *Mladý svět*, 30, 1988; č. 32, s. 11

⁸¹ Tržiště senzací, in: *Mladý svět*, 30, 1988, č. 48, s. 28- 29

⁸² Miroslava MOUTELÍKOVÁ, Čemu se říká haute couture , in: *Mladý svět*, 30, 1988; č. 32, s. 11

⁸³ Tamtéž

Toto „napodobování“, dokládající proces domestikace západních kulturních vzorců, se však netýkalo jen oblasti módy, nýbrž pronikalo do mnoha dalších společenských sfér a stalo se příznačným rysem pozdního socialismu v Československu. Na Západě se začaly prosazovat různé novinky, které „za železnou oponu“ buď vůbec nepronikly, nebo jen velice zřídka, a československé obyvatelstvo se s nimi mělo možnost seznámit pouze skrze fotografie v zahraničních (později i československých) médiích. Absence jistých komodit pak často vyvolávala u některých skupin obyvatelstva nespokojenost a snahu o již zmíněné napodobení, které ovšem v málo případech dosahovalo kvalit originálu. Dobrým příkladem může být fenomén snowboardingu, sportu, který se objevil na Západě a módním se stal od poloviny šedesátých let, v masovějším měřítku se o něj lidé začali zajímat zhruba od počátku let sedmdesátých. Do Československa se ovšem o snowboardingu dostávaly pouze kusé informace a rozšířenějším společenským fenoménem se stal až po roce 1989. Mladý svět se o snowboarding začal zajímat zhruba od druhé poloviny osmdesátých let, kdy začal uveřejňovat nejprve informativní články o tomto novém sportu a posléze i o jeho zakotvování v Československu. Příznačná je i absence odpovídající „terminologie“, která zde ještě nebyla zavedená. Snowboard se tak označoval za „jednolyži“ či „sněžné prkno“

„To znám, to je taková jedna lyže pro obě nohy...ono se to nějak jmenuje...Ve světě se tomu říká snowboard, u nás třeba sněžné prkno.“⁸⁴

Na československých sjezdovkách dlouho panoval zákaz jízdy na snowboardu a i to vyvolávalo vlnu nevole mezi mladými lidmi:

„V zahraničí sněžná prkna lyžařům nevadí. Naopak jsou příjemným zpestřením zimních radovánek – dopoledne si zajezdím na lyžích, odpoledne zaskotačím na prkně. Lanovky, vleky, sjezdovka – vše je k dispozici všem...Nemohu si odpustit otázky. Proč provozní předpisy výrobců lyžařských vleků přepravu jezdců na sněžných prknech neumožňují a ve světě ano?“⁸⁵

Zároveň představení snowboardingu funguje jako artikulace nespokojenosti s nedostatkem žádaných materiálů v Československu, která je zde stejně jako u oděvních artiklů, demonstrována popisem a návodem, jak si vyrobit doma „československou variantu“

⁸⁴Marek ŠÁLEK, Druhé neoficiální, in: *Mladý svět*, 29, 1987, č. 14, s. 13

⁸⁵Roman ROUBÍČEK, S prknem do lesa?, in: *Mladý svět*, 31, 1989, č.6, s.18

západních snowboardů, které ovšem nikdy nedosahovali kvalit těch západních, profesionálně vyrobených.

*Protože zahraniční sněžná prkna stojí například v NSR od pěti set DM výš, všichni čeští závodníci si vyrábějí prkna sami doma.*⁸⁶

*„Sněžná prkna jsou vyráběna na profesionální úrovni včetně veškerého vybavení a doplňků... Za podmínek, kdy se továrny zmítají v problémech dodávek v Československu nedostatkových materiálů pro samotné lyže, nemůže být o výrobě sněžných prken ani řeč.“*⁸⁷

*„Byly to kruté začátky,“ vzpomíná šestadvacetiletý Luděk Váša, jeden z prvních nadšenců u nás. „V sedmdesátém devátém roce jsme se snažili podle zahraničních prospektů slepit první prkna. Našel jsem tenkrát na stavbě betonářskou překližku. Vyříznul jsem ji do tvaru sněžného prkna a špičku ohnul ve vařící vodě... Jako vázání sloužil ohnutý plech. Místo skluznice byl zespodu lak a stabilitu udržovala malá ploutvička.“*⁸⁸

Tento jev jednak dobře demonstruje již zmíněné napodobování a snahu si vytvořit vlastní verzi západního zboží, které bylo ve společnosti nedostupné, jednak zde můžeme pozorovat, jak společnost artikulovala nespokojenost, jak s nedostatkem zmíněného zboží, tak i se „strnulou“ situací ve společnosti, jejíž část tento nový sportovní fenomén odmítala.

3.4. Západ jako svět materiálního dostatku

Fakt, že zboží, které bylo v Československu nedostupné, bylo na Západě běžně k dostání a že tam panoval větší materiální blahobyt, reflektují mnohé výpovědi narátorů. I lidé, kteří Západ neobdivovali a kteří se k západnímu uspořádání stavěli kriticky či v nich tento „neznámý“ svět vyvolával obavy, konstatovali tamější vyšší životní úroveň, lepší materiální možnosti a fakt, že tam prakticky neexistoval nedostatek základních výrobků. Materiální dostatek, blahobyt a „barevnost“ se tak staly jistými symboly Západu. Uvádím zde pouze vybrané výpovědi, ovšem jistý typ úžasu nad materiálním dostatkem se objevuje ve většině zmínek o západní společnosti.

⁸⁶ Roman ROUBÍČEK, Snowboard letos poprvé, in: *Mladý svět*, 30, 1988, č. 16, s. 23

⁸⁷ Roman ROUBÍČEK, S prknem do lesa?, in: *Mladý svět*, 31, 1989 č. 6, s. 18

⁸⁸ Tamtéž

„T: A jak jste si představovala Západ?

N: Já jsem věděla, že tam je všeho hrozně moc, ale fakt je, že když člověk vidí takový obrovský nadbytek všeho, je to taky nepříjemné. Já jsem z toho byla docela tumpachová...ale říkala jsem si, no jo, to je ten Západ. Ale potom toho bylo už opravdu příliš. To už přestanete rozlišovat, jestli už jste tady byla, nebyla. Prostě zamotáte se do toho. Vůbec to nejde. Tak já jsem se bez Západu dost obešla.“⁸⁹

„T: Jak jste vnímala, jak jste si tenkrát představovala Západ?

N: Jsem si říkala, panečku, tam na Západě, tam se mají. Kéž by to bylo tady, ale ono to tady jak na Západě není. ...akorát jsem si říkala, pane, tam je to všechno jiný, barevný. Tady to je všechno zastaralý, šedý.“⁹⁰

V několika rozhovorech se objevuje v souvislosti s představami Západu pocity závidění.

„Závidist“, o které pamětníci mluví ,se týkala materiálních i nemateriálních aspektů života:

„T: Jak jste si představovali život na Západě?

N: Záviděli jsme...žvýkačky, auta a takovéhle věci.“⁹¹

„T: Co jste si před Listopadem myslel o životě na Západě?

N: Záviděl jsem jim. Záviděl jsem jim, protože už jsem si naplno uvědomoval tu devastující sílu režimu. To, že nás vlastně okradl, dá se říct, o nejlepší léta života, že jsme nemohli realizovat své plány, jak jsem řekl. A to můžu potvrdit i na základě zkušenosti dané návštěvou západní Evropy v roce 1977 tuším, nebo 1978.“⁹²

Někteří pamětníci zmiňují neskrývaný obdiv k západním komoditám, jak píše Karel Raszka, který vlastnil katalog na náradí, který považoval za „svoji bibli“. Tento typ chování byl pro některé československé obyvatele příznačný. Některé západní komodity, které pro společnost „za železnou oponou“ neměly žádný velký význam, mohly hrát v Československu velkou roli. Lidé jim mimo jejich „základních“ vlastností přisuzovaly nové či jiné významy. Tak se mohlo stát, že si lidé některé předměty doslova „zbožšťovali“. Tyto věci pak pro ně měly

⁸⁹ VANĚK, Miroslav ed., *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*, sv. 2, Praha, 2006, s. 629

⁹⁰ Tamtéž, s. 523

⁹¹ Tamtéž, s. 496

⁹² Tamtéž, s. 315

vysokou osobní, symbolickou, hodnotu, protože je nějakým způsobem sblížovaly s jejich snovým světem. Již zmiňovaný Karel Raszka uvádí:

„...to jsem si všechno musel udělat rukama. Tak já jsem ujetej na vercajk. Kamarád, nevím, kde to vzal, mi dal takovej malej katalog, A4, možná padesát stránek nějakýho obchodu s vercajkem. Já jsem to měl jak bibli... Já v tom furt listoval, záviděl.“⁹³

„Já jsem na Západě v té době nikdy nebyl. Je fakt, že člověk z toho měl trošičku obavy, protože noviny byly plné všelijakých takových hrůzných zpráv, jak je to tam na Západě špatné všecko, ale je fakt, že lidé, kteří tam třeba měli příbuzné a jezdili tam, tak ti zase byli nadšení... Plné výklady všelijakého zboží v době, kdy nebylo možné sehnat, já nevím, dámské vložky. To člověk žasnul, že? Nebo takové ty kalkulačky, to na šachtě jsme dělali výplaty na takových těch počítadlech a teď tam někteří měli možnost koupit si tu kalkulačku v cizině, no tak to bylo něco.“⁹⁴

Stejně tak tomu bylo i v případě Mladého světa. Buď se informace o západním zboží a dostatku objevovaly „na pozadí“ jiných témat v podobě již zmíněného napodobování a návodů, jak vyrobit nedostatkové zboží nebo samostatně jako součást reportáží ze západního světa – těchto zpráv sice nebylo mnoho, avšak vyskytovaly se během druhé poloviny osmdesátých let se v časopise poměrně pravidelně. Předmětem jejich zájmu se mimo jiné stala právě i hojnost a „bohatost“ Západu. V reportáži z Las Vegas lze dočíst o nejzářivějším městě světa, japonských zahradách na střechách hotelů, soustavách vodotrysků či polonahých dívkách rozlévajících whisky. Snad více než v jiných reportážích zde graduje fascinace nikoli jen dostatkem, ale přímo marnotratností, „*kteřá je v tomto městě cílem, nikoli prostředkem.*“⁹⁵ To, že bohatství celého města je bohatstvím získaným z hazardních her není pro autora žádný problém, naopak, „*i mafiáni si musí odpočinout,*“ píše se v úvodu.⁹⁶ „Rozvody a svatby podnapilých dvojic“ a 60% nesezdaných párů působí v jeho podání spíš jako nějaká atrakce než opravdová realita kapitalistické části světa. Jinde je zase Londýn „*oproti Praze veselejším městem*“⁹⁷, každý vchod má speciální část pro invalidy, pije se chlazené pití v plechovkách, potravinové samoobsluhy mají otevřeno sedm dní v týdnu do jedenácti večer a společnost

⁹³ VANĚK, Miroslav ed., *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*, sv. 3, Praha, 2006, s. 1052

⁹⁴ Tamtéž, s. 885

⁹⁵ Michal HORÁČEK, Tam, kde vládne jiný čas: Las Vegas, in: *Mladý svět*, 29, 1987, č. 29, s. 16

⁹⁶ Tamtéž

⁹⁷ Ivan CAFOUREK, Ivan POLEDŇÁK, Malá anglická hudební dojmologie, in: *Mladý svět*, 30, 1988, č. 45, s. 19

vede rušný a kulturní večerní život.⁹⁸ Jiný dojem z Londýna se shoduje s předchozím popisem:

„Všechno je tu se slevou, každý nákup je výhodný...Londýn je stále nabit zbožím, nedovedu si představit, jak si na Tottenham Court Road vybírám třeba kalkulačku, když jsou tu k mání snad skoro všechny, co se ve světě vyrábějí.“⁹⁹

Podobný pocit měl z Kodaně i Milan Kruml ve své reportáži Den a noc v Kodani:

„Šli jsme dál po pěší zóně, tentokrát ne po její hlavní tepně, plné blyštivých výloh, ale užšími postranními uličkami. Každých pár metrů hlásal vývěsní štít či výlohy přeplněné nedefinovatelným zbožím, že právě tady dostanete přesně to, co potřebujete...Město zářilo do noci ze všech sil. Kina, restaurace, zábavní podniky, luxusní obchody, se snažily přesvědčit chodce, že právě u tohoto neonového poutače a ozářeného vchodu stojí za to se zastavit.“¹⁰⁰

Francie vyvíjí nejrychlejší vlaky na světě¹⁰¹, jejichž fotky vedle aut dostupných v Československu mohli snad budít až dojem nereálnosti a nedosažitelnosti. Dostatek dobrých vín a dobrých restaurací se zase na jiném místě stalo emblematickou redukcí celé Vídně.¹⁰² Reportáže z masových koncertů západních hvězd populární hudby jsou takřka vždy uvozovány grandiózním počtem diváků, spíše než hudba je zde zdůrazňována monumentálnost celých akcí.¹⁰³

Hojnost Západu se tak stala základním prvkem většiny představ o Západu, ať už se k ní člověk stavil kriticky či ji slepě obdivoval. Lesklá rychlá auta, velké domy, dostatek dostupného kvalitního zboží, plechovky Coca Coly, džíny a móda z Paříže, velká kina a mnoho televizních kanálů. To byly komodity, které vzbuzovaly touhu a obdiv. Vzhledem k tomu, že obě ekonomické strategie (jak socialismus, tak kapitalismus) měly vlastně společný cíl a tím byl materiální blahobyť, nemusela se tato touha po zboží nutně vylučovat s představou „správného socialistického občana“, tím víc, že jistý druh konzumerismu byl předpokladem stability „reálného socialismu“.

⁹⁸ Ivan CAFOUREK, Ivan POLEDŇÁK, Malá anglická hudební dojmologie, in: *Mladý svět*, 30, 1988, č. 45, s. 19

⁹⁹ Jiří FRANĚK, Obchod ve tvrdém stylu, in: *Mladý svět*, 30, 1988, č. 42, s. 19

¹⁰⁰ Milan KRUML, Den a noc v Kodani, in: *Mladý svět*, 29, 1987, č. 11, s. 16-17

¹⁰¹ Vlaky Mířící do 21 století, in: *Mladý svět*, 30, 1988, č. 48, s. 18-19

¹⁰² Zdeněk, PROCHÁZKA, Reportáž z Rakouska, in: *Mladý svět*, 30, 1988, č. 32, s. 15

¹⁰³ Michal Horáček, Gabriel na dosah, in: *Mladý svět*, 28, 1986, 28, č. 43, s. 13

3.5. „Tržiště senzací“

„Tržiště senzací“ byla pravidelná rubrika Mladého Světa, která spolu s rubrikou „Ze světa“ každý týden podávala informace ze zahraničí. Obsahově byly tyto rubriky v podstatě „prázdné“, často šlo pouze o fotky doplněné krátkým stručným popisem, například kdo je na fotce, kolik mu je let, kolik má dětí či bývalých manželek. Šlo tedy z velké části o jakýsi typ „bulvárních“ zpráv, které byly ve své podstatě apolitické. Nicméně výběr osob a událostí byl určující pro vytváření představ o imaginárním světě Západu, který nejvíce podporovaly právě informace, které byly kusé, zastřené či nejasné. Takové, kdy si čtenář velkou část musel „domyslet sám“.

Každý týden zde byly zveřejňovány fotky modelek, hereček a nových „západních miss“, doprovázených pouhou informací o jejich jménu a věku. Často se ovšem ještě objevují u známých západních „hvězd“ informace o tom, která vystupuje v jakém filmu, jaký je nový západní seriál má kolik dílů, který herec udělal interview pro americkou televizi¹⁰⁴ či který film získal amerického Oscara či jiné filmové ocenění.¹⁰⁵ Čas od času se do kin dostaly americké filmy nebo se daly chytat západní seriály v americké televizi, nicméně ve velké části případů byla situace taková, že se k nim člověk nemohl dostat „oficiální“ cestou (stejně jako s deskami). Tento fakt se v článcích nijak neracionalizuje, naopak, počítá s tím, že čtenář to již „odněkud“ zná.

Vznikla tedy situace, kdy všichni společně sdílí jistý druh informací, které sice sami o sobě zakázané nebyly, zároveň však bylo postihované „jejich dosahování“ (pašování západních časopisů, filmů, desek). S tím souvisí i to, o čem Alexei Yuchak píše jako o „etickém dilematu“ pozdně socialistické společnosti vzhledem k západním produktům. Západní oblečení a móda byly částí „jiné etiky“, jejíž kořeny byly právě tak socialistické, jako kapitalistické a právě tento fakt způsoboval zvláštní etické dilema. Bylo běžné nosit džíny a poslouchat rock, ale také bylo běžné, že lidé cítili despekt k obchodníkům s tímto zbožím a styděli se za kontakt s nimi. Nakupovat příležitostně na černém trhu a zároveň se vyvarovat jakémukoli spojení s ním, byl společný prvek této „poslední socialistické generace“.¹⁰⁶ Ve společnosti se tak vyskytovala řada zboží, která nebyla „ani povolená, ani zakázaná“. Nebyl povolen způsob jejich získávání na černých trzích, ale zároveň, když už je člověk vlastnil, tak nebyl nijak postihován, i přesto, že svým „západním charakterem“ byly zcela jasně

¹⁰⁴Tržiště senzací, in: *Mladý svět*, 30, 1988, č. 28, s. 28-29

¹⁰⁵Tržiště senzací, in: *Mladý svět*, 29, 1987, č. 36, s. 28-29

¹⁰⁶Alexei YURCHAK, *Everything Was Forever, Until It Was No More. The Last Soviet Generation*, Princeton, 2006, s. 198-202

identifikovatelné. Naopak, často vlastnit nějaký druh nedostatkových západních komodit představovalo jistý druh společenské prestiže. Západní zboží, černé trhy a nelegální prodej tedy byly trpěny, často i jako „ventil“ společenské nespokojenosti¹⁰⁷, kdy se nad faktem jednoduše „zavíraly oči“ a systém na tomto specifickém způsobu chování do jisté míry udržoval svoji stabilitu.

Vytvářel se tak specifický svět mladé generace, jehož jednotícím prvkem byla nejasně definovaná, představa Západu. To, že si každý mohl promítnout do Západu své individuální touhy, přispělo k tomu, že Západ získával utopický charakter.

Vlastnit různé západní symboly (např. prázdné plechovky od Coca Coly nebo obaly od žvýkaček), značky, nášivky na oblečení, americké džíny či gramofonové desky západních kapel se tak stalo společenskou prestiží napříč celou společností, především ovšem u mladé generace. Ta se tak dělila o svůj vlastní „imaginární“ svět, který byl pochopitelný a srozumitelný jen v určitých specifických situacích. Symboly imaginárního Západu tak nemusely být nutně pouze manifestací konzumerismu a materialismu mladé normalizační generace. Naopak některé projevy mohly mít vysloveně protikonzumní povahu. Byla to například již zmíněná nová hudební hnutí či pacifistické akce. Toto chování ovšem lze sledovat nejen na „duchovní“ úrovni, ale přímo i v souvislosti se západními výrobky a to i u skupin mladých lidí, kteří se k žádnému „alternativnímu“ proudu nehlásily.

V osmdesátých letech bylo u části mladé generace oblíbené strhávat si z oblečení viditelné značky, což bylo vysvětlováno jako rezistence vůči „homogenizujícímu“ konzumerismu a „značkujícímu“ kapitalismu.¹⁰⁸ Naopak, ve východním bloku byl akt našívání západních značek spíše protestem proti uniformní „šedi“ socialismu a nemožnosti jedince kreativně a svobodně se vyjádřit. Alexei Yurchak si dobře povšiml, že, našívání západních nášivek a značek na oblečení nemuselo nutně znamenat podporu konzumní společnosti na Západě a nemuselo nutně vést ke sdílení „buržoazních“ hodnot, které tomuto chování byly přisuzovány oficiální kritikou. Naopak, jak již bylo zmíněno, mohly to být postoje vyjadřující odpor k materiálně založené společnosti a jsou srovnatelné s jistým typem anti-konzumního chování na Západě.

¹⁰⁷ Více Adam HAVLÍK, *Hudební burzy v Československu v období normalizace: bakalářská práce*, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2009

¹⁰⁸ Alexei YURCHAK, *Everything Was Forever, Until It Was No More. The Last Soviet Generation*, Princeton, 2006, s. 203-204

Během posledního desetiletí státního socialismu v Československu tak velká část společnosti sice dodržovala většinu forem autoritativního diskursu (např. „ritualizované“ volby, psaní rezolucí, členství v SSM apod.) a zároveň nosila západní džíny, žvýkala západní žvýkačky a poslouchala západní hudbu. Tyto dva světy se ovšem navzájem podmiňovaly. Bez světa „hegemonie formy“ a autoritativní rétoriky by „imaginární vnější svět“ nemohl existovat. Naopak existence imaginárního světa, který byl pro velkou část společnosti do jisté míry útekem od socialistické nadvlády autoritativní formy a nemusel se týkat pouze Západu, podporovala reprodukci „hypernormalizovaného autoritativního diskursu“.¹⁰⁹ Imaginární Západ tak působil jak stabilizačně, jako zmíněná „podpora“ reprodukovatelnosti systému, zároveň i jako jistý „ventil nespokojenosti“. Lidé, toužící po nejkvalitnějším západním zboží či jiných západních produktech, alespoň částečně mohli tuto potřebu uspokojit skrz napodobované komody. Zároveň Západ působil i jako destabilizační faktor – v souvislosti s dalšími aspekty mohla představa západního blahobytu podporovat společenskou nespokojenost na konci osmdesátých let.

3.6. Politická kultura, „nemateriální“ aspekty západního života

Převážně kratší zahraniční komentáře, ale i delší reportáže se v Mladém světě věnovaly vnitřní politice západních zemí. Postoje většinou nepřekračovaly meze dané oficiálními výklady a hodnotily situaci v zemích převážně v duchu komunistické doktríny anebo pouze informativně, například během voleb průběhu voleb, kandidujících stran a vítěze. Redaktoři často nezaujímalí vůbec hodnotová stanoviska a často chybělo vysvětlení, k čemu zmiňovaná událost v dané zemi může vést. Navzdory tomu ovšem nesly tyto zprávy velkou výpovědní hodnotu o dění na západě. Při popisu průběhu voleb, podrobných líčení jednotlivých kampaní, kdy se v médiích mohly reprezentovat všechny kandidující strany¹¹⁰, předhánění se ve výrobě různých volebních propagačních předmětů jako byly klobouky, rukavice či vlajky nebo třeba o tom, jak i malé skupiny zakládají politické strany a prosazují své politické názory ve veřejné diskusi, si mohl čtenář udělat poměrně jasnou představu o politické kultuře v západních zemích.

¹⁰⁹ Alexei YURCHAK, *Everything Was Forever, Until It Was No More. The Last Soviet Generation*, Princeton, 2006, s. 205

¹¹⁰ Michal, HORÁČEK, První úterý po prvním pondělí, in: *Mladý svět*, 30, 1988, č. 44, s. 11

Například při probíhajících prezidentských volbách v USA v roce 1988 Mladý svět uveřejnil dlouhou reportáž o průběhu celých voleb, kde čtenář mohl „sledovat“ celé volby den po dni.

Politicky byl článek „nezaujatý“ a v podstatě pouze popisný, nestavil se na jednu ani na druhou stranu a přistupuje k oběma kandidátům s odstupem. Autor zde popisuje volební kampaň v Americe, popisuje podrobně jednotlivé volební dny od rána až do večera, vysvětluje, jakým způsobem se lze stát v Americe prezidentem nebo co jsou to „primárky“, jaké měli kandidáti volební projevy či jak celá kampaň probíhala v médiích¹¹¹. V jiném článku zase autor představuje „pomůcky“ volební kampaně a propagační předměty.¹¹² Informace o volbách v různých západních zemích, jejich průběh a vysvětlování pojmů, které byly československému čtenáři cizí, se v Mladém světě objevovaly poměrně často.

„Primárky jsou dobré k tomu, aby se před stranickým sjezdem určil největší favorit na prezidentské křeslo, aby odpadlí kandidáti mohli dát „své“ hlasy kandidátům silnějším... Boj o prezidentské křeslo začíná vlastně okamžitě po nastoupení nového prezidenta do funkce. Velká část amerického politického života se právě kolem voleb točí a značná část předních amerických politiků zaměřuje svoji činnost na to, aby na prezidentský úřad mohla kandidovat...“¹¹³

Fakt, že prezidentské volby se netýkají pouze jedné strany, která rozhodne, kdo se jím stane, ale že jsou výsledkem dlouhých volebních kampaní a demokratického výběru je popisováno např. i v článku o chystaných volbách ve Francii, kde se píše, že „o přízeň voličů se budou ucházet všichni řádně přihlášení kandidáti, o 14 dní později proti sobě stanou dva, kteří v prvním kole získají nejvíce.“¹¹⁴

Jinde se čtenář má možnost setkat s nejistotou autora ohledně výsledku voleb, s faktem, že nic není předem rozhodnuto, tak jak tomu bylo v Československu. Volby ve Francii „mohou definitivně upevnit moc pravice, nebo zvrátit moc na stranu socialistů.“¹¹⁵

Aniž by se autoři zmiňovaly o svobodných médiích, demokracii či pluralitě názorů, všechny články vlastně tyto stavy popisují a ostře kontrastují s vysoce zformalizovanými volbami v Československu. Popis voleb tedy na čtenáře, který znal pouze normalizační volby,

¹¹¹ Tamtéž

¹¹² Předvolební kampaň v USA: *Mladý svět*, 30, 1988, č. 35, s. 25

¹¹³ Aleš BENDA, Zahraniční komentář, in: *Mladý svět*, 30, 1988, č. 17, s. 25

¹¹⁴ Mitterrand vyložil karty, in: *Mladý svět*, 30, 1988, č. 18, s. 25, s. 24-25

¹¹⁵ Milan KRUML, Zahraniční komentář, in: *Mladý svět*, 30, 1988, č. 6, s. 25

vyvolával tlak, spojený s otázkami, v čem je založena odlišnost západní a československé politické kultury.

Kromě průběhu voleb se na pozadí článků o politických událostech ukazovala, že politická kultura západních zemí je demokratičtější a svobodnější např. když se píše o klidném soužití více stran, které stojí na opačných stranách politického spektra či svobodném politického projevu:

Kromě průběhu voleb se na pozadí článků o politických událostech ukazovala, že politická kultura západních zemí je demokratičtější a svobodnější např. když se píše o klidném soužití více stran, které stojí na opačných stranách politického spektra či svobodném politického projevu:

„Připomeňme, že od jara roku 1986 Francie období „soužití“, jak si pařížský tisk zvykl nazývat fakt, že hlava státu a předseda vlády patří k rozdílným politickým táborům. Mitterrand byl a je určujícím činitelem Socialistické strany, nynější premiér je předákem neogaullistického Sdružení pro republiku.“¹¹⁶

Sešlost je to pestrá: děti, studenti, důchodci, konzervativci i liberálové. Odlišuje je mnoho věcí, ale jedna je spojuje. Sní o dni, kdy pozdrav „Jeho Veličenstvo“ bude opět ve Francii v úctě, kdy na francouzském královském trůnu bude opět sedět král. Pro příští parlamentní volby shromažďují hlasy monarchistů, neboť jsou přesvědčeni, že Francie musí udělat krok zpět, aby mohla opět vykročit.“¹¹⁷

Stejně tak tomu bylo například s různými jinými společenskými oblastmi. Skrze nemnoho reportáží mohl čtenář pozorovat „liberálnější“ prostředí Západu, v mnoha společenských oblastech pokročilejší a ne tolik strnulé a autoritativní, jako tomu bylo v Československu, které přes v mnoha oblastech vzdorovalo jakýmkoli emancipačním snahám. Například Zdeněk Procházka popisuje liberální způsoby výuky v Norsku. Aniž by se k samotnému systému hodnotově vyjadřoval, tak se samozřejmě čtenáři mohl vybavit jasné rozdíly realitou socialistického školství:

„Školský systém v Norsku prošel mnoha změnami, optimální formy a metody stále hledá. Snahou je, aby učební proces co nejlépe souzněl s individuálními schopnostmi žáka... Učební

¹¹⁶ Mitterrand vyložil karty, in: *Mladý Svět*, 30, 1988, č. 18, s. 25

¹¹⁷ Procento pro Krále, in: *Mladý svět*, 1985, 27, č. 27, s. 24-25

osnovy jsou proti našim velmi volné, důraz je kladen na praktickou výuku. Každá škola a učitel mají právo sami si zvolit učební materiál i metodiku. ¹¹⁸

V některých případech se lze i setkat s hodnocením rodinných vztahů a polemikou s „klasickými“ rodinnými modely a zvyklosti. „Emancipace“ žen v normalizační společnosti byla vytvářena spíše shora (podporovala převážně aktivní úlohu ženy v pracovním procesu), ale, jak je patrné z mnoha rozhovorů, v rodinných a partnerských vztazích zůstávalo postavení ženy poměrně konzervativní. Čtenáři Mladého světa měli možnost (i když poměrně zřídka) konfrontovat tuto situaci s děním na Západě, kde se již od šedesátých let začaly prosazovat alternativní způsoby rodinného a partnerského chování.

„John peníze má, ale nechci být na nikom závislá,“ obrací se Annalena významně na svého přítele. „Už mi s tou emancipací jdou holky trochu na nervy“, obrací se John zase na mě. I svůj talíř si musím po jídle umýt sám. ¹¹⁹

Na jiném místě autorka podrobně popisuje belgické porody a přítomnost otce u porodu. Zhruba na pěti stránkách se snaží „zbořit“ typické rozdělení na „ženský a mužský svět“, podporuje takové chování i v Československu a pozastavuje se nad nepřístupností československého prostředí a neochotou lékařů se něčím podobným zabývat:

„Že je to věc prospěšná se ještě naše veřejnost příliš nedozvídá. Naopak se setkávám s názory, že porod byl odjakživa záležitostí čistě ženskou...Belgičtí porodníci, podobně jako spousta lékařů ze západoevropských zemí, si myslí něco jiného. Stejně tak většina tatínků z těchto zemí. V Belgii je to 90% otců.“ ¹²⁰

Dalším „nemateriálním“ aspektem, který byl v souvislosti se Západem výrazně sledovaným, byl vědecký a technický pokrok a s ním spojené úspěchy západních zemí. Vědecko-technická revoluce a vědecko-technický pokrok se stal jedním ze základních předpokladů uskutečnění komunistické společnosti. Od počátku „rozdělení světa“ se toto téma stalo velmi naléhavé a působilo jako oblast, do něž si komunistická vláda projektovala své úspěchy. Zároveň v této sféře započalo dlouhodobé srovnávání se Západem, které našlo své vyvrcholení ve

¹¹⁸ Zdeňka PROCHÁZKOVÁ, Nejdražší Kola-kola Evropy, in: *Mladý svět*, 1988, 30, č. 16, s. 15

¹¹⁹ Tamtéž

¹²⁰ Dana EMINGEROVÁ, Tatínkové v porodnicích, in: *Mladý svět*, 30, 1988, č. 2, s. 8-11

vesmírném soutěžení, které SSSR považoval za své unikátní vítězství. Technizace společnosti měla zajistit blahobyt, zavádění strojů do výroby postupně mělo nahradit lidskou práci, nebo ji přinejmenším velice ulehčit. Předpoklad plně rozvinutých technologií se stal základním předpokladem pro fungování komunismu.

Vědecké pokroky se často objevovaly v souvislosti se západními výzkumy. Informace se nacházely ve dvou pomyslných rovinách. Jedna, o které lze mluvit jako o „ideologické“, která spravuje převážně o spojení techniky a Západu v negativním smyslu a týká se především otázek atomového zbrojení a válečných technologií, kdy je západním vládám vyčítáno, že zneužívá své vyspělé technologické poznatky především k militaristickým cílům¹²¹. Přesto se však vedle tohoto sdělení skrývá ještě jiné, ne tak explicitní. Je to pomyslná druhá rovina, která sděluje, že Západ má nejlepší technologie na světě. Západní technice jsou přisuzovány přívlastky jako „nejmodernější“ a „nejvyspělejší“.¹²² Tento fakt je velmi důležitý při vnímání Západu jako „pokročilejší“ části a do jisté míry souvisí se zmiňovanou fascinací. V Mladém světě se velmi často setkáme s popisem různých vědeckých „novinek“, převážně se jedná o informace o vývoji nových technologií. Velmi časté téma, se kterým se zde čtenář mohl setkat, bylo téma automobilového a motoristického průmyslu. Téměř v každém čísle lze nalézt informace o pokrocích ve vývoji nových automobilů, které disponovali nejvyspělejšími zabezpečeními, a svojí průměrnou rychlostí o desítky kilometrů přesahovaly automobily, které byly k dostání v Československu.¹²³ V některých případech se jednalo i o zprávy, které popisovaly zapojení ekologických prvků do motoristického průmyslu.¹²⁴ Převážně se jednalo o francouzské, americké, ale často i japonské výrobce.

Postupnou popularitu si získávaly v druhé polovině osmdesátých let i nově se vyvíjející počítače. V Československu se sice jednalo o poměrně uzavřený kruh lidí, který s počítači přišel do kontaktu, přesto měl Mladý svět o toto téma zájem. Kromě toho, že zveřejňoval časopisový „seriál“ s názvem „Pro nedouky“, který měl seznámit čtenáře se základy programování, se kterým se neměl člověk možnost běžně se setkat, tak i někteří autoři poukazovali na problémy, se kterými se potýkají lidé, kteří mají o výuku programování zájem. Prvním z nich byl samotný fakt nedostatku zboží v Československu, který tematizuje například Jiří Franěk, když popisuje setkání fanoušků počítačů:

¹²¹ Kosmické plány USA, in: *Mladý svět*, 30, 1988, č. 19, s. 24

¹²² Zbraně neochrání, in: *Mladý svět*, 28, 1986, č. 31, s. 24-25

¹²³ Tržiště senzací, in: *Mladý svět*, 30, 1988, č. 48, s. 28-29

¹²⁴ Tržiště senzací, in: *Mladý svět*, 28, 1986, č. 24, s. 28-29

„Někteří si totiž dovezli vlastní počítače... Ostatní je nevzali, většinou proto, že neměli co vzít. Údajně se prý sice stává, zejména v menších městech, že se v docela normálním obchodu se spotřební elektronikou objeví pár počítačů, ale je to zřejmě o poznání vzácnější výkyv obvyklého tržního mechanismu než občasný nedostatek toaletního papíru. Ač nám to bylo slibováno, tento druh spotřební elektroniky se v Československu ještě normálně neprodává.“¹²⁵

Jiným problémem při snaze se naučit s počítačem byl i jazyk manuálu, který byl k dispozici často pouze jen v angličtině:

„Mými prvními učiteli se stali pánové Vickers a Bradbeers...dost špatně jsem jim rozuměl, poprvé jsem četl odbornou literaturu v angličtině.“¹²⁶

Neuspokojivou situaci v některých vědních oborech dokazují i některé výpovědi pamětníků. Lepší podmínky na Západě uvádějí většinou ti, kteří měli možnost přímo konfrontovat své zkušenosti se západní situací. Převážně šlo o lidi, kteří měli možnost vycestovat na Západ pracovně, nebo o tehdejší studenty vysokých škol, kteří se také v rámci svých studijních oborů dostali za „železnou oponu“ nebo se zde setkali s vědeckým materiálem ze západních zemí. Tak na situaci vzpomíná i Božena Bednaříková:

„Nedostatek literatury, nedosažitelnost literatury a chyběl kontakt se západní Evropou. To bylo vůbec nemyslitelné, že jednou si budu jezdit do západní Evropy a třeba i do USA. Tohle mně hodně chybělo. I když třeba jazykovědné časopisy asi díky anglistům nějaké byly. Mě je třeba Tárníková běžně půjčovala, ty časopisy, které vycházely na Západě. Víím, že už na diplomku mně něco půjčovala, takže v těch osmdesátých letech už museli dostávat něco anglickýho.“¹²⁷

Téma vědy, jak exaktní tak i humanitní ukazovalo v mnohých oblastech neschopnost československé vědy konkurovat té západní. Samozřejmě v mnohých oblastech byla československá věda plně rozvinutá a dosahovala i ve světě poměrně úspěšných výsledků,

¹²⁵ Jirí FRAŇEK, My chceme počítače!, in: *Mladý svět*, 31, 1989, č. 13, s. 16-18

¹²⁶ Tamtéž

¹²⁷ Pavel MÜCKE, „Za oponou, před oponou...“ aneb obraz cizinců a cizích zemí, in: Miroslav VANĚK edd. *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a intelligence*, Praha, 2006, s. 184

nicméně téma vědy, jak exaktní, tak i humanitní, ukazovalo, že ve velké části případů nebylo Československo schopno západním společnostem konkurovat. Nedostatek v této oblasti byl ovšem spíše „nemateriální“, šlo především o nedostatek informací a znalosti postupů, které by vedly k podobným výsledkům jako na Západě, o nedostatek, který byla část československé společnosti schopna na konci osmdesátých let poměrně jasně artikulovat.

Obraz jiného světa než materiálního byl v utváření si představ o Západu poměrně důležitý. Poskytoval možnost promítnout si do Západu jisté ideály i těm, kteří neobdivovali západní konzumerismus a materiální dostatek, ale mohli na určitých příkladech vidět i zmíněné „nemateriální“ aspekty a to, jakým způsobem na Západě fungují různé způsoby společenského jednání.

3.7. Západ jako negativní vzor

Jak již bylo zmíněno v úvodu a ukázáno na předešlých stránkách, Západ nepředstavoval pouze zidealizovaný prostor a objekt fascinace. Mnoho aspektů Západu bylo přejímáno, domestikováno a obdivováno a pro mnoho lidí představoval Západ prostor svobody a blahobytu. Mladý svět ale neinformoval pouze o pozitivních a „fascinujících“ stránkách západního způsobu života. Negativní jevy, se kterými byla západní, kapitalistická, společnost spojována, se v jednotlivých číslech časopisu objevovali velice často. Reportáže v *Mladém Světě* měly převážně „deskriptivní“ charakter, fakta, která jsou zde zmíněna, nejsou interpretována pomocí ideologických schémat a přepjatého jazyku, jak tomu bylo např. v padesátých letech nebo částečně i v letech sedmdesátých. Západní způsob politiky ovšem zůstával stále popisován jako nepřátelský vůči socialistickému zřízení, a to i přes značné uvolnění mezinárodních vztahů, ke kterému došlo v druhé polovině osmdesátých let po nástupu Michaila Gorbačova a jeho projektu perestrojky. Tak i témata jako západní technické pokroky, pokročilý vědecký výzkum nebo kulturní produkce, byla často hodnocena negativně, protože jejich výsledky byly „podporovány a „zneužívány“ kapitalistickou vládou“¹²⁸. Na konci osmdesátých let *Mladý svět* otevřeně obdivoval technické, vědecké i kulturní výsledky Západu, ke kapitalismu se ovšem stavil vysoce negativně. Na základě zkoumaných pramenů se objevují „odmítané“ postoje nejvíce ve spojitosti s militarizací a s ní spojenými jadernými zbraněmi, násilím, chudobou a nezaměstnaností. Velkou hrozbou, která byla spojována se

¹²⁸ Kosmické plány USA, in: *Mladý svět*, 30, 1988, č. 19, s. 24

Západem, a v druhé polovině osmdesátých let o ni časopis jevil zřetelný zájem, byla nově objevená nemoc AIDS.

3.7.1. Militarizace společnosti a jaderné zbrojení

Otázka zbrojení a jaderných zbraní v osmdesátých letech nebyla ničím novým. Zhruba od druhé poloviny sedmdesátých let se výrazně zhoršila mezinárodní situace v důsledku rozmístění raket středního doletu SS-20 v Sovětském svazu. Po období tzv. politiky détente, tedy politiky, která v mezinárodních vztazích znamenala jisté zmírnění mezinárodního napětí, opět nastoupilo období zostření vztahů mezi Východem a Západem, které se projevovalo převážně v novém jaderném soutěžení. V celém světě, jak ve východním bloku, tak i západním se začaly pořádat stovky mírových pochodů, blokády amerických vojenských základem či petiční akce. Sovětský svaz tyto mírové akce zpočátku velmi podporoval, stávaly se součástí protiamerických nálad. Nicméně „západní mírové pochody a demonstrace, které se staly každodenní součástí televizních zpráv v obou součástech kontinentu, měly poněkud jiný efekt, než sovětské vedení původně předpokládalo.¹²⁹ Vzniklo tak totiž neoficiální mírové hnutí, které přesto, že sledovalo stejné cíle jako „oficiální“ postoje SSSR, tak se nestavělo kriticky pouze k západnímu establishmentu, ale často i k tomu „domácímu“, československému. Objevuje se zde podobný jev jako v letech šedesátých, kdy se část společnosti na obou stranách světa bouří proti rozhodnutí svých vlád.

Otázka zbrojení byla otázkou, na kterou Mladý svět velice často reagoval. Jednak články informovaly o nebezpečí militarizace, jaderných zbraní a společenskými dopady s tímto chováním spojenými, jednak se v souvislosti se zbrojením mluvilo právě o pacifistických akcích. Většinou autoři poukazovali na snahu americké vlády tyto akce znemožnit. Články tak odhalovaly „obě strany mince“. Na jednu stranu odpor vůči militantním akcím, na druhou stranu obdiv vůči masovým mírovým akcím, které si získali v Československu mnoho příznivců. Oba jevy byly „na Západě“, oba byly stejnou součástí západního světa. Ovšem přívlastek „západní“ se často objevoval pouze v souvislosti s jaderným zbrojením, nikoli s mírovými akcemi. Ty byly spíše prezentovány jako součást „internacionálních“ pokusů o mír, jejichž „garantem“ měl být právě Sovětský svaz. Odzbrojovací diskuse se vedly po

¹²⁹ Petr BLAŽEK, Dejte šanci Míru, in: VANĚK, Miroslav (ed.). *Ostrůvky svobody. Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*, Praha 2002, s. 13

dlouhou dobu a nebezpečí jaderné války stále představovalo ve společnosti vážnou hrozbu, odzbrojovací akce pak představovaly „nejnaléhavější potřebu lidstva“:

“Vládnoucí kruhy USA a některých zemí, které jsou jejich spojenci, se pokoušejí vydávat naše mírové iniciativy za vyloženou propagandu nebo za věc výhodnou jen pro Sovětský svaz. Jistě, odzbrojení je pro nás výhodné, máme-li vůbec použít tohoto pojmu, stejně jako je výhodné pro všechny národy, jejichž vlády utrácí miliardy za horečné zbrojení. Hlavní pravda spočívá však v tom, že naše iniciativy vyplývají z hlubokých obav o osud lidstva“¹³⁰

Snaha po mírovém řešení byla přisuzována převážně Sovětskému svazu. Ostatní západní země „k takovému kroku nejsou ochotny, a spojené státy nejen že maří demilitarizaci, ale chtějí přenést zbrojení i do kosmu.“¹³¹ Mírové akce pak byly ukazovány jako výsledek iniciativy SSSR.¹³²

Ve velké míře byly zveřejňovány dopady zbrojení na „každodenní život“ lidí žijících v USA. Zbrojení a s ním spojená výroba jaderných zbraní tak nebyly prezentovány pouze jako závažná překážka „světového míru“, ale poukazovalo se na jeho negativní vlivy pro běžný život amerického obyvatelstva.

„Po dlouhá léta vypouštějí vojenské základny a podniky pracující pro Pentagon nekontrolovatelně jedovaté zplodiny... Pentagon to ví už od poloviny sedmdesátých let, ale ze strachu před skandálem tato fakta před pracovníky továrny a místními obyvateli tajil.“¹³³

3.7.2. Drogová problematika a AIDS

Jednou z velkých hrozeb, často zmiňovanou v souvislosti se Západem, se stala nemoc AIDS. Této nemoci věnoval Mladý svět mnoho pozornosti. Byl zdůrazňován její výskyt převážně v kapitalistických zemích a její spojitost s „úpadkovými rysy“ západních států jako gangsterství, narkomanií, špatná výchova a s tím souvisící sexuální uvolněnost. Tím se tato nemoc do jisté míry politizovala, neboť její absence „za železnou oponou“ byla považována

¹³⁰ Michail GORBAČOV, Komentář, in: *Mladý svět* 28, 1986, č. 34, s. 6

¹³¹ Zdeněk PROCHÁZKA, Zahraniční komentář, in: *Mladý svět*, 29, 1987 č. 12, s. 24

¹³² Michail GORBAČOV, Komentář, in: *Mladý svět* 28, 1986, č. 34, s. 6

¹³³ Pentagon a otrávená voda, in: *Mladý svět*, 30, 1988, č. 25, s. 24

za úspěch sovětského systému. V souvislosti s ADIS se psalo o nevinných obětech, nakažených omylem během lékařského zákroku nebo o dětech narozeným nakaženým ženám:

„Počet novorozeňat s AIDS rovněž vzrůstá mimo tzv. horká místa AIDS v USA – New York, New Jersey, San Francisco a Florida. Onemocnění dětí AIDS se zatím nejvíce šíří mezi nejchudšími vrstvami městského obyvatelstva, ale jednotlivé případy byly zaznamenány už i na venkově.“¹³⁴

Podle agentury REUTER, ve Spojených Státech, kde je AIDS nejvíce rozšířeným jevem se vládní Centrum pro kontrolu nemoci domnívá, že v současnosti je už v USA postiženo téměř jedno procento mužů a celkově je tam už 1,5 miliónu nakažených.¹³⁵

„S nástupem nového roku vyjádřily zdravotnické úřady amerického státu znepokojení nad prudce rostoucím počtem onemocnění AIDS v tomto státě... Odborníci vycházejí z toho, že v příštích pěti letech zemře naprostá většina osob, které jsou nyní AIDS nakaženy, a ze stále rostoucího počtu nemocných AIDS mezi narkomany užívající drogy nitrožilně.“¹³⁶

Stejně tak jako zde užívání drog a nemoc AIDS, tak většina negativních a nebezpečných vlivů, které se objevovaly na Západě, byly často dávány do vzájemných souvislostí a kořeny měli v kapitalistickém uspořádání společnosti. Drogová problematika, která československé společnosti byla v podstatě cizí, se v Mladém světě objevovala poměrně často, právě v souvislosti s mladými lidmi, kteří drogám nejvíce podléhali.

„Podle expertů Interpolu bylo jen v USA, které, pokud jde o narkomani, zauímají stále bezpečné prvenství ve smutném světovém žebříčku, loni zabaveno 55,8 tuny kokainu, což je asi 5% světové roční produkce... Průměrný věk, v němž americká mládež přichází poprvé do styku s drogami je dnes dvanáct a půl roku. 54 procent všech studentů posledních ročníků středních škol už kouřilo marihuanu a 17 procent šňupalo kokain.“¹³⁷

¹³⁴ Nevinné oběti AIDS, in: *Mladý svět*, 30, 1988, č. 14, s. 24

¹³⁵ AIDS stále hrozí, in: *Mladý svět*, 29, 1987, č. 17, s. 24-25

¹³⁶ Nevinné oběti AIDS, in: *Mladý svět*, 30, 1988, č. 14, s. 24

¹³⁷ Stálá hrozba: drogy, in: *Mladý svět*, 31, 1989, č. 14, s. 24

3.7.3. Kriminalita a násilí

Dalším výrazným negativním rysem, který byl spojován se Západem, se stala kriminalita a násilí v každodenním životě. Velmi často byly zveřejňovány statistiky o spáchaných vraždách či počtu nevinných obětí. Prvenství v těchto žebříčcích zaujímaly většinou Spojené státy americké. Násilí na Západě mělo mnoho podob a ani příčiny se neshodovaly. Mohly to být rasové důvody, rozšiřování pouličních gangů, které omezovaly bezpečnost na veřejných místech, terorismus nebo šlo jen o „náhodné“ případy. S gangsterismem a narkomanií pak byla spojována organizovaná kriminalita. Bylo zde uváděno, že se často jedná o lidi z nejchudších vrstev nebo o lidi, které k násilnému jednání vedla nezaměstnanost. Západní svět zde tak čtenáři odhaloval svoji „druhou tvář“, neboť mohl naopak v lidech vyvolávat obavy z chaosu a nejistoty. Pro československou společnost byly tyto jevy v období normalizace prakticky neznámé.

„Rozsáhlé rasové nepokoje, které v uplynulých dnech zasáhly floridské Miami, měly stejnou příčinu, jako několikrát předtím: zabití černochoa bílými policisty.“¹³⁸

„Kolotoč vražd a násilí se znovu roztočil. Od roku 1968 zahynulo v Severním Irsku na 2600 lidí následkem sektářského násilí a teroru. Mezi zavražděnými jsou příslušníci policie, vojenských jednotek, katolíci, protestanti, muži, ženy i malé děti. Atmosféra Belfastu... je hustá jak tekutý sirup. Návštěvník má pocit, že se zde snad nedá žít... v Severním Irsku nenajdete rodinu, která by neměla mezi svými příbuznými či známými své mrtvé.“¹³⁹

Zločinnost v kapitalistických zemích v posledních letech neustále roste. Zachvátila nejrozličnější články společenského mechanismu, různé sociální skupiny od nejchudších vrstev po vládnoucí elitu. Rozšiřují se měřítka organizované kriminality a gangsterismu. Působí mezinárodní zločinecká sdružení a zvyšuje se počet zločinců s použitím nejnovějších technických prostředků. Mimořádné znepokojení pak vyvolává zločinnost mládeže. Jak uvádějí příslušní odborníci, k protisociálnímu jednání vede mladé lidi především nezaměstnanost, bída, rozklad obvyklých rodinných svazků, kult peněz a násilí, propagace toho, že je vlastně vše dovoleno, často i nuda... Mezi země, kde křivka zločinnosti stoupá strmě, patří i Velká

¹³⁸ Neklidné Miami, in: *Mladý svět*, 31, 1989, č. 9, s. 24

¹³⁹ Aleš BENDA, Zahraniční komentář, in: *Mladý svět*, 30, 1988 č. 16, s. 25

*Británie. Podle výsledku průzkumu...se 58 % obyvatel britských ostrovů necítí bezpečno v místě svého bydliště a raději se po setmění vůbec neobjevují na ulici.*¹⁴⁰

Pro československou společnost byly tyto jevy v období normalizace velmi vzdálené. To, že násilí a kriminalita představovaly pro československou společnost neznámé jevy, dokazují některé výpovědi pamětníků. Například Ludmila Mesteková sdělila, že se jí normalizační společnost zdála bezpečnější, nedělalo jí problém chodit v noci o samotě:

*„ ...Třeba bylo neuvěřitelně bezpečno. Já jsem nikdy neměla obavy jet o půlnoci vlakem z Prahy do Radotína a v noci chodit po vsi nebo se kdekoliv vyskytovat, nikdy! Nebyl vůbec žádný důvod, tam se nikdo nevyskytoval, kdo byl nepříhodný, a pokud se vyskytoval, tak by se člověk i lehce dovolal policajta. Mně se nic takového nestalo, ale cítila jsem se naprosto bezpečně.“*¹⁴¹

O kriminalitě retrospektivně hovoří i bývalý tiskař Milan Ducko:

*„Dřív nebyla taková ta kriminalita, drogy, nebyli bezdomovci.“*¹⁴²

3.7.4. Nezaměstnanost

Jedním z nejvýraznějších negativních rysů, na které bylo neustále upozorňováno v souvislosti se západními státy, byla nezaměstnanost a s ní spojené společenské problémy. Co se týče Mladého světa, tak se nezaměstnanost a militarizace společnosti staly hlavními negativními rysy kapitalistického systému a jasně převládaly při negativním hodnocení západní společnosti. V Československu existovala pracovní povinnost, což znamenalo, že lidé měli zaručeno, že získají nějakou práci, byť často nemusela odpovídat jejich požadavkům. Nezaměstnanost tedy v československé společnosti prakticky neexistovala, nicméně se stala velmi častým tématem Mladého světa a to především ve spojení s kapitalistickými státy. Velmi často se články a komentáře zabývaly nezaměstnaností mladých lidí a dopady tohoto jevu jak na západní společnost, tak i na chování a psychiku nezaměstnaného jedince:

¹⁴⁰ Strach vyjít na ulici ze světa, in: *Mladý svět*, 29, 1987, s. 5, s. 24

¹⁴¹ VANĚK, Miroslav ed., *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*, sv. 2, Praha, 2006, s. 625

¹⁴² VANĚK, Miroslav ed., *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*, sv. 2, Praha, 2006, sv. 2, s. 73

„Cokoli jen nebýt nezaměstnaný, takovou odpověď dostali výzkumníci ze sheffieldské univerzity od devadesáti procent dotázaných chlapců a děvčat z velké Británie... spojovalo je, že od okamžiku, kdy dostali závěrečné vysvědčení, uplynul jeden rok a že...nemohli zavadit o práci. (Mnoho) z nich trpělo poruchami psychiky.“¹⁴³

„Vystěhovalectví není pro Irsko nic nového. Na ostrově stěží žije rodina, která by neměla příbuzné – a obvykle mnoho příbuzných – žijících v cizině. Tento odchod za prací a nadějí na slušnější existenci pokračuje i v současnosti. Irsko patří k zemím s největší mírou nezaměstnanosti v západoevropských státech.“¹⁴⁴

„Brala bych cokoli, hlavně, aby byla práce v oboru“, odpovídá. Francie totiž dosáhla počátkem 80. let rekordu v nezaměstnanosti a třetinu z dvou a půl milionu nezaměstnaných tvoří mládež do pětadvaceti let.“¹⁴⁵

Na problém nezaměstnanosti a její absence v normalizační společnosti v mnoha případech poukazují i někteří pamětníci. Často jsou to lidé, kteří se například celkově staví k době před rokem 1989 poměrně kriticky, ovšem tento fakt uvádějí jako pozitivní. Někteří z nich naopak přiznávají, že na Západě byla vyšší životní úroveň a obdivují západní zboží a přesto, že hovořily o zásadních nedostacích normalizačního systému, možnost zaměstnání a bezpečnost pro ně představovaly jistoty, které pro ně byly přednější než větší výběr zboží či svobodnější podmínky:

T: Říkal jste, že jste měl ze života na Západě nějaké obavy...

N: No, protože za socialismu, i když bylo hodně špatných věcí, tak jste po škole dostal umístěnku. Neexistovalo tady, aby člověk, když se nevyhýbal práci, tu práci neměl. Kdežto tam se mluvilo stále o nezaměstnanosti, jaká je tam nezaměstnanost, čili z toho člověk měl takové nějaké obavy, jak to vlastně bude vypadat.

T: Tento váš názor vznikl na základě oficiálních informací?

¹⁴³ Cokoli jen nebýt nezaměstnaný, *Mladý svět*, 31, 1989, č. 7, s. 25

¹⁴⁴ Mladí opouštějí Irsko, *Mladý svět*, 30, 1988, č. 22, s. 24-25

¹⁴⁵ Dana EMINGEROVÁ, Generace BOF, *Mladý svět*, 31, 1989, č. 15

N: Na základě novin a na druhé straně zas na základě toho, co ti lidi, kteří tam byli, přímo vyprávěli na závodě. (autor v první části rozhovoru vyjadřuje svůj obdiv vůči západnímu zboží, které v Československu nebylo k sehnání, viz. str. 39 této práce).¹⁴⁶

Další pamětník, zámečník Josef Konečný uvádí svobodu jako jeden z nejdůležitějších aspektů dnešní doby: „*Svoboda je úplně ohromná, to se nedá srovnat.*“¹⁴⁷ Přesto ale dále dodává: „*Klady byly. Dneska si člověk nemůže být jistý prací, dříve si byl jistý, že pracovat může furt, od nevidím do nevidím.*“¹⁴⁸

T: Jak vlastně vzpomínáte na socialistickou éru, spíš v dobrém nebo ve zlém?

N: ...A pak byla taková úžasná jistota. Byly pravda ty umístěnky, no, ale člověk věděl, že až skončí, tak už má zajištěné místo. Dostal se někam, tam třeba zůstal nebo nezůstal, to už záleželo na něm. Ale dneska skončí školu a neví.“¹⁴⁹

Jiný názor na „socialistické jistoty“ může nabídnout pohled Jaroslavy Wollerové, která jim sice přisuzuje určitý význam, nicméně sama je za nejdůležitější nepovažovala:

„Existenční jistoty. To dneska strašně lidem chybí. Opravdu jistota, že když budu držet hubu a krok, tak jsem tady začal dělat a za čtyřicet let tady skončím a půjdu do důchodu. Ale já to nevnímala jako plus. Mě opravdu spíš tohle deptalo.“¹⁵⁰

„Z oněch vnímaných rysů charakteristických pro západní země jsou zmiňovány velké sociální rozdíly, na rozdíl od „niveleované“ situace doma, velká společenská diference, existence těžko prostupných sociálních bariér a vůbec „světa, kde rozhodují především peníze“.¹⁵¹ Západ tedy nepředstavoval pouze prostor, kam by si společnost promítala své tužby. Sice představoval fascinující svět dostatku, zároveň ovšem na mnoho lidí působil jistým způsobem

¹⁴⁶ Pavel MÜCKE, „Za oponou, před oponou...“ aneb obraz cizinců a cizích zemí, in: Miroslav VANĚK edd. *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*, Praha, 2006, s. 180

¹⁴⁷ VANĚK, Miroslav ed., *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*, sv. 2, Praha, 2006, s.465

¹⁴⁸ Tamtéž

¹⁴⁹ VANĚK, Miroslav ed., *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*, sv. 3, Praha, 2006, s. 1022

¹⁵⁰ VANĚK, Miroslav ed., *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*, sv. 3, Praha, 2006, s. 1267

¹⁵¹ Pavel MÜCKE, „Za oponou, před oponou...“ aneb obraz cizinců a cizích zemí, in: Miroslav VANĚK edd. *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*, Praha, 2006, s. 202

děsivě, měly z tamního životního stylu obavy a přes kritický přístup k normalizačnímu systému na něm oceňovali absenci zmíněných negativních rysů.

4. Závěr

Západní prvek vstupoval do československé společnosti různými způsoby a v různých podobách, materiálních i duchovních. Nelze hovořit o jediné představě Západu, která by se objevovala napříč společností.

Tato práce se zabývala převážně časopisem Mladý svět, konkrétně „perestrojkovými“ ročníky (1985-1989) a kladla si otázku, jakým způsobem Mladý svět zpravoval o západním světě. Přestože byl tento týdeník považován za jeden z „nejuvolněnějších“ periodik, nikdy se nestavěl přímo proti komunistickému systému a otevřeně jej kritizoval. Stále zde působil autoritativní komunistický diskurs a jeho limity, nicméně díky tomu, že to byl časopis především kulturně-společenský, nebyl ideologicky tolik poznamenán, jako například periodika, která se zabývala převážně politickými tématy. O západním světě Mladý svět zpravoval v různých podobách, na jeho stránkách měl Západ různé tváře. Na jednu stranu představoval svět blahobytu a materiálního dostatku, západní zboží bylo otevřeně obdivováno a na pozadí tohoto faktu se často odrážela kritika československé společnosti, kdy autoři artikulovali absenci oněch komodit v československé společnosti. Zároveň zde čtenář měl možnost vytvořit si i určitý obraz o společenském jednání v nemateriální sféře. Ostrý kontrast se vyjevoval v politické kultuře, kdy články implicitně popisovaly demokratické způsoby západních zemí. Mimo to časopis ukazoval řadu oblastí jako vzdělávání, rodinu a postavení ženy, vědu a techniku či tzv. nová společenská hnutí jako byl pacifismus či ekologické hnutí, kde v souvislosti se západními Zeměmi popisoval liberálnější způsoby chování a lepší dosahování emancipačních snah mnoha nemateriálních hnutí.

Na druhou stranu Západ představoval negativní a nežádoucí vzor. Mezi nejvíce odmítané jevy patřila militarizace společnosti a nebezpečí jaderných zbraní, kde se západnímu světu přisuzovala jasná snaha o maření snah po mírovém hnutí (zároveň se ale čeští pacifisté inspirovali západním mírovým hnutím) a nezaměstnanost, převážně mladých lidí a její dopady na společenské jednání. Mezi vysoce negativní rysy kapitalistických společností byly dále často zařazovány jevy jako násilí, gangsterismus, drogová problematika či onemocnění AIDS.

Dalším neoficiálním kanálem bylo zahraniční rádiové a televizní vysílání. Motivace k poslechu nebyla u všech lidí stejná. Někteří poslouchali zahraniční vysílání především kvůli kvalitnější hudbě a úsilí seznámit se s novinkami v hudební produkci, které byly v Československu nedostupné. Velká část považovala západní vysílání za možnost získání alternativních informací k československým médiím.

Díky existenci „železné opony“, ztížené možností vycestovat do západních zemí a informačním limitům o západním světě si československá společnost vytvářela specifický imaginární svět Západu. Byl to svět, kam si lidé promítali své ideály a nenaplněné tužby, stejně tak jako své obavy. Západ tak získal ve společnosti ambivalentní podobu. Na jednu stranu to byl svět dostatku a blahobytu, rozličného zboží, které nebylo v Československu k dostání, demokratické kultury, pokročilejších nových sociálních hnutí (feministického, pacifistického, ekologického), na stranu druhou představoval Západ svět násilí, každodenní kriminality, nebezpečného zbrojení, narkomanů či nezaměstnanosti.

Životopisná vyprávění ukazují, že tyto představy se u většiny lidí mísily. Lidé obdivovali západní zboží, nosili západní módu, poslouchali západní hudbu či sbírali plechovky od Coca-coly, tedy konzumovali západní kapitalistické komodity a zároveň odsuzovali negativní jevy stejného kapitalismu, který tyto komodity vyprodukoval.

Nedostatek západního zboží, které bylo předmětem zájmu části společnosti (převážně mladé generace), vyvolal ve společnosti specifický jev domestikace a napodobování západních produktů. Tento proces zasáhl celou škálu společenských oblastí jako například oblékání, sport či hudbu. Lidé si začali vytvářet vlastní „socialistické“ verze západního zboží a produkovali tak specifickou kulturu, která byla typická převážně pro generaci dospívající v osmdesátých letech. Vznikl tak imaginární svět Západu, kde západní komodity získávaly zcela nový význam a vytvářely se zde nové formy společenského jednání. Lidé v tomto světě nalézali uspokojení díky tomu, že konzumovali „západní“ (domestikované či napodobené) komodity, které však byly vytrženy ze svého původního kontextu natolik, že umožnily svým socialistickým „konzumentům“ v jejich představách zůstat poslušnými „socialistickými“ občany. Imaginární Západ nebyl normalizační společnosti cizí či vnější, naopak, vznikl uvnitř československé reality a byl jejím produktem.

Stal se prostorem, pomocí něhož si lidé uvědomovali a artikulovali nedostatky normalizační společnosti. Do imaginárního světa patřily zároveň i zmíněné negativní rysy. Část společnosti měla obavy z chaosu a nejistoty, kterou v nich tento nejasný a útržkovitý prostor vyvolával.

Stejně tak, jako se v tomto imaginárním světě rodila nespokojenost se stávajícím systémem, vytvářel se zde i prostor pro obhajobu rozpadajícího se uspořádání, právě díky absenci negativních jevů v československé společnosti.

Obraz Západu tedy působil stabilizačně, jednak jako ventil nespokojenosti, kdy normalizační společnost povolovala konzumovat či napodobovat jisté formy západního zboží. Zároveň negativní západní jevy potvrzovaly legitimitu normalizačního uspořádání. Destabilizační funkci získal Západ ve chvíli, kdy stal argumentem pro kritiku stávajícího uspořádání a mohla se tak ukázat nefunkčnost systému nejen na úrovni materiálního zajištění, ale i v řadě oblastí, kterými se oficiální ideologie zaštiťovala (ženské emancipaci, pacifismu).

Summary

In societies of state socialism the image of West was usually characterized by high degree of ambivalence. On the one hand the West was a space where negative social and politic phenomena could be displaced – as negative film should the official image of evil West full of social insecurity, criminality and poverty, reassured Czechoslovakian citizens of rightness of building socialism. On the other hand entirely opposite scenes were part of the public meaning- unconcealed admiration of fashion trends inspired by western mass culture (films, music). There was not only the fascination with consumer commodities of the western World, but also an admiration of lot of nonmaterial aspects (freedom of press, traveling, ecologic, feministic, pacifistic movements etc.). The West became gradually something mystical- it was at the same time “familiar and inaccessible, real and abstract, mundane and exotic”. This ambivalence and inaccessibility was transforming the West in some mysterious and dreamlike place where instead of evil, the promise of happiness could be projected.

Despite the official ideology and censoring attempts that limited the information about life behind the Iron Curtain, citizens in Czechoslovakia had an opportunity to create their own, quite clear image of West. At the same time I am trying to present specific forms of behavior in normalization society resulting from penetration of western elements into Czechoslovakia.

Prameny a literatura

Časopisy a články:

Mladý svět, roč. 27, č. 27 - 52, Praha 1985

Mladý svět, roč. 28, č. 1 – 52, Praha 1986

Mladý svět, roč. 29, č. 1 – 52, Praha 1987

Mladý svět, roč. 30, č. 1 – 52, Praha 1988

Mladý svět, roč. 31, č. 1 – 26, Praha 1989

KRÝZL, Kryštof (smyšlený autor), „Nová“ vlna se starým obsahem. <<http://www.ceskatelevize.cz/specialy/bigbit/doplanky/nvlnasestobsahem/nvlnasestobsahem.php>>. Původně publikováno v časopisu Tribuna, č. 12, 1983

Sbírky rozhovorů:

OTÁHAL, Milan, VANĚK, Miroslav, *Sto studentských revolucí*, Praha 1999

VANĚK, Miroslav ed., *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*, Praha, 2006, sv. 2

VANĚK, Miroslav ed., *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*, Praha, 2006, sv. 3

Bakalářské a diplomové práce:

Adam HAVLÍK, *Hudební burzy v Československu v období normalizace: bakalářská práce*, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2009

Radka MARTINCOVÁ, *Nacionalismus jako ideologie představitelů Komunistické strany Československa 1951-1952: bakalářská práce*, Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Brno, 2008

Sekundární literatura:

ALAN, Josef (ed.), *Alternativní kultura. Příběh české společnosti 1945 – 1989*, Praha 2001

BARŠA Pavel, Jak zabít sen, in: A2, Praha, 2006, č.29

BLAŽEK, Petr, LAUBE, Roman, POSPÍŠIL, Filip, *Lenonova zed' v Praze. Neformální shromáždění mládeže na Kampě 1980-198*, Praha 2003

BLAŽEK, Petr (ed.), *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968 – 1989*, Praha 2005

BREN, Paulina, Weekend Getaways. The Chata, the Tramp and the Politics of private life in Post-1968 Czechoslovakia. in: CROWLEY, David, REID, Susan (ed.), *Socialist Spaces. Sites of Everyday Life in the Eastern Bloc*, Oxford, 2002

BRENNER, Christiane, *Zwischen Ost und West*, München, 2009

CUHRA, Jaroslav a kolektiv, *České země v evropských dějinách IV*, Praha 2006

DURMAN, Karel, *Útěk od praporů*, Praha, 1998

GILCHER-HOLTEYOVÁ, Ingrid *Hnutí 68 na Západě*, Praha, 2004 nebo Jaroslav PAŽOUT, *Mocným navzdory. Studentské hnutí v šedesátých letech*, Praha 2008

HADRAVOVÁ, Tereza – MARTINEK, Přemysl (ed.), *Normalizace - Sborník prací a rozhovorů pro Sokolovský filmový seminář*, Loket, 2006

KAPLAN, Karel Kořeny československé reformy 1968, 1.sv, Praha, 2000

KLUSÁKOVÁ, Luďa (ed.), *Obraz druhého v historické perspektivě*, Praha 1997

MÜCKE, Pavel „Před oponou za oponou...“ aneb obraz cizinců a cizích zemí, in: Miloslav VANĚK ed., *Obyčejní lidé...?! .Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*, Praha, 2006, s. 162 - 211

OTÁHAL, Milan, *Normalizace 1969 – 1989: příspěvek ke stavu bádání*, Praha, 2002

OTÁHAL, Milan, *Opozice, moc společnost. Příspěvek k dějinám „normalizace“*, Praha, 1994

OTÁHAL, Milan, *Normalizace 1969 – 1989: příspěvek ke stavu bádání*, Praha, 2002

OTÁHAL, Milan, VANĚK, Miroslav, *Sto studentských revolucí*, Praha 1999

PAŽOUT, Jaroslav, *Mocným navzdory. Studentské hnutí v šedesátých letech*, Praha 2008

PETRÁČEK, Zbyněk, Mise jménem Quelle, in: *Lidové noviny*, 2009, roč.12, č. 245

PULLMANN, Michal, *Konec Experimentu*, Praha, 2011

TOMEK, Prokop, *Rušení zahraničního rozhlasového vysílání pro Československo*, in: TÁBORSKÝ, Jan (ed.), *Securitas Imperii. Sborník k problematice zahraničních vztahů čs. komunistického režimu*, Praha 2002

TRÁVNÍČEK, Jiří (ed.), *V kleštích dějin. Střední Evropa jako pojem a jako problém.*, Brno, 2009

VANĚK, Miroslav a kol., *Orální historie. Metodické a „technické“ postupy*, Olomouc, 2003

VANĚK, Miroslav ed., *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*, Praha, 2006

VANĚK, Miroslav (ed.). *Ostrůvky svobody. Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*, Praha 2002

YURCHAK, Alexei, *Everything Was Forever, Until It Was No More. The Last Soviet Generation*, Princeton, 2006

YURCHAK, Alexei, *Soviet Hegemony of Form: Everything Was Forever Until It Was No More*. in: *Comparative Studies in Society and History*, vol. 45, No. 3, Cambridge, 2003